

Выходит два разы
на мѣсяцъ, каждого
1-ого и 15-ого, въ
объемѣ 2—2 $\frac{1}{2}$ ар-
куша.

Редакція „Зорѣ“ въ
каменици підъ ч. 8.
улиця Академи-
ческа.

ЗОРЯ

ПІСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСИХЪ РОДИНЪ.

Н А Б І Л К И

Образокъ сибирскій — Григорія Цеганійского.

I.

Лѣтъ тому пятьдесятъ цѣла Малта збѣглась диви-
тица на збуя-очайдуху Агунова. Вели душегубця Го-
сподъ-зна' зъ бдки въ Иркуцкъ. Въ Малтѣ приостали
дати воды напитись. Онъ усмѣхавъ ся до всѣхъ наче до
знакомыхъ. И мабуть сподобалась ему Малта. Бо пере-
бувши одну десятку въ Иркуцкій солеварні, де лишь
только Божого сонця бачивъ, зъ кѣтла, опбеля ще
одну десятку въ Нерчинскій каторзѣ, дѣставъ волю
поселитись и поселившись въ Малтѣ. И не давились Мал-
тяне на него лихимъ окомъ. Бо и чого-жъ давитись?
Они лучшій може? И ихъ поприводили сюда зъ дале-
кихъ українъ имперіи за душегубства-кроволитя. Всѣ
они одинакій, тому и не згадують за минувше а жилють
чимъ Богъ давъ.

Що то значить добра людска опѣка! Де инде зла-
пають, убють и слѣдъ загибъ. Ту вивезутъ далеко, да-
дуть ѓсти, а зможешъ ѓсти — роби! Выtrzymаешь роботу,
вѣльно поселитись и жити якъ самъ хоч! И землѣ да-
дуть до волѣ и воды и воздуха, жий, ще й другому дай.
Правда, до житя суспольного, людскаго, кромъ землѣ,
воды и воздуха ще чогось треба. А чогожъ треба? Якъ
мало того, маєшь руки, маєшь голову, давай собѣ раду!
И даютъ собѣ раду. Зайдешь до нихъ, урадуютъ ся то-
бою, якъ батькомъ. Звеселять, почестують, погостятъ.
Прощаешь ся — не пускаютъ. Вырвешь ся на силу, ажъ
плачутъ. Однакъ выйдешь за порбгъ, добре озирай ся.
Бо ты маєшь душу, а при душѣ тѣло, на тѣлѣ кафтанъ
а въ кафтанѣ карманъ. На тѣло твои не лакомї, на
грѣши тѣло нѣ, але на то, що на тѣлѣ — дуже. Ты
може-бѣ и самъ бддавъ, коли-бѣ попросили, але они про-
сити не люблять. А брати зновъ безъ душѣ — небезпечно.
Бо ану-жъ жива душа выйде и зайде до становового. За-
разъ исторія. А такъ виташуть душу, и — все имъ по-
паде, тихо, мирно, супокойно! Що опбеля зъ тобою ста-
несь — не жури ся! Душу, сли не грѣши, прииме
Господъ Богъ, а тѣло... що тобѣ по тѣлѣ? Тихенько вы-
несуть въ лѣсъ, за якій тыжденъ въ ледовину, а за якій
рѣкъ — въ могилу! И амнъ.

II.

Грѣхъ однакъ казати, не всѣ они такій. Отъ Агу-
новъ сынъ Борисъ Ивановичъ. Бо я забувъ сказати, що
старый Агуновъ подруживсь на старбѣсть. Такъ, подру-
живсь. Якійсь старый Бурятъ не вытримавъ его палицѣ,
лишивъ молоду жѣнку, а Агуновъ змиливавъ ся и оже-
нивсь. Доховавъ ся сына и нынѣ сынъ першій богатиръ

Пренумерата вы-
носить: на цѣлый
рѣкъ 5 зр., на півъ
рока 2 зр. 50 кр., на
чверть р. 1 зр. 25 кр.

Пренумерату належ-
ить присылати до
администрації „Зорѣ“
(улиця Академична
ч. 8.)

въ Малтѣ. Має хозяйство, але хозяйствомъ завѣдує
жѣнка. А хозяйка зъ Марії Наумовной! Що заробить,
то пропе. Але Борисови ее байдуже. Онъ мало коли въ
дома. То въ Иркуцкъ, то въ Красноярскъ, то въ Кіахту, а
все зъ кожушками. Мысливый бо изъ него, самъ батько
учивъ. Чи медвѣдь, чи острозбръ, чи лосунъ, чи вовкъ —
не злякаєсъ нѣчого. Лишь побачить, вже его. А нема
великої штуки, то полюс на меншій, отъ — на бѣлки!

Бѣлка — підла зѣврина, звичайна вивѣрошка.
Шѣбрка вартъ двадцять кошѣкъ, якъ трафиши въ око;
а якъ де инде, нѣхто не купить. Хиба якій дурный Китаєць
дасть пять кошѣкъ. А набой самъ коштує пять
кошѣкъ! Треба отже справної руки, такої якъ Бори-
сова, щобъ бувъ заробокъ.

А що-жъ робити, жити треба зъ чогось.
Отъ и нынѣ Борисъ выбираєсъ.

— Збирайсь, — гукнувъ батько на сына.

— А де? — спытавъ той позѣхаючи.

— На бѣлки!

Сынови засвѣтились очи. Онъ любить польоване,
впрочемъ вехай заправляєсъ на маломъ, колись и зъ вов-
комъ, медведемъ зустрѣне ся.

Борисъ взявъ наливки въ боклачокъ, закинувъ
стрѣльбу и вийшли.

Малта лежить въ чудовій долинѣ Саянскихъ горъ.
Довкола горы наче крѣпостній валы, але веселій, рѣжно-
видій, рѣжнобарвній. По тихъ горахъ чи въ лѣтѣ, чи въ
зимѣ зелено, бо вкрыты сосновами, ялицями, кедрами.
Въ зимѣ ще красще, бо якъ посыпле снѣгомъ, вкрыва-
ють ся дерева бѣлою крышою и миготять, блістять до
сонця наче кристальний палаты Саяновыхъ духодвъ. Але
Малтяне не люблять вдивлятись въ тѣ палаты. Що имъ
по нихъ?

Такъ и Борисъ ступавъ не розглядаочись. Що
только блысло весняне сонце, по вершикахъ далекихъ
блыскотвѣ ще снѣгъ, по долахъ повисыхало, буркотли
лишь потоки наче сварились зъ розкиненными по нихъ ска-
лами-камнѧми, що ихъ по дорозѣ спинали. Но тихъ
скалахъ переходивъ Борисъ потоки, не роззувалоочись.

Де сынъ не мбгъ переступити, Борисъ перекинувъ. Пе-
рейшли одну гору, другу, чимъ разъ вищій они и вищій,
дерева чимъ разъ густѣйші; сонце не встигло ще про-
дертись до землѣ и просушити, земля ховзка, синъ що
хвиля хапаєсъ батька. Стали наразъ надъ глубочезнимъ
яромъ, въ якій ледво коли спускаєсъ нога людска. Спу-
скаєсъ въ ню хиба голодный орель за жиромъ а выри-
нає хиба вовкъ або лисъ або я... бѣлка яка.

Борисъ ставъ и добувъ буклачка. Проковтнувъ разъ
два и подавъ сынови. Покрѣпивъ ся и сынъ. Почали спу-
скатись въ долину, батько хватавсь за колючу корчо-
вину, а сынъ за батька.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

За п'ять години стали въ долинѣ. Сынъ зираувъ въ гору, ему здалось, что би въ глубокой киринци, свѣта только, что надъ головою. На днѣ яруги багно, моклякъ. Борисъ явъ оглядатись, але не за стежкою, знае би євъ добрѣ, а за слѣдомъ дичини. Щось-щось нѣбы показауе краімъ, земля трохи розбуркана, поусувалась, щось ховзалось по ій, але що? Дальше моклякомъ слѣдъ глубокій, великий, може кабана, може медведя, а може и бѣлки!

Зашевелѣло щось надъ головами, сынъ кинувъ головою въ гору. Жовтенька вивѣрочка показала свой бѣлый животикъ и стрибнула стрѣлою въ гору межи гиля.

— Бѣлка, бѣлка! — шепнувъ до батька, порываючи стрѣльбу.

Старый усмѣхнувъ ся. — Тамъ будуть бѣльши, — одновѣвъ сынови, показуючи на слѣдъ.

И яли зновъ спинатись наче по цимриню въ гору. Однѣчній старій кедры вкрывали євъ, старій підпираєсь стрѣльбою, чѣпається пнївъ, далѣй руками, ногами чѣпається, мчить. Сынови здалось, что по гилякахъ лекше спинатись, якъ по сїй землї. За днѣ години выйшли на верхъ. Ту снѣгъ, але снѣгомъ лекше ити, есть хоч вѣ що ноги заперти. За хвилю старій вхопивъ сына за рамя и положивъ палецъ на уста. Сынъ зупинивъ ся, старій пустивъ ся тихцемъ въ долину. Сынъ пильно призираєсь сілѣдови, куды поповзвавъ батько. За хвилю отецъ крикнувъ якъ бѣлка, сынъ поповзвавъ єго слѣдомъ. Выдрарапавъ ся на уровище, на якбомъ хиба лишь орлови присѣсти. Глубока добра роззвялиась передъ ними и мрѣвъ очехъ, крутить ся свѣтъ, сынъ судорожно вхопивъ ся батька.

— Онъ підъ ялицею! — шепнувъ батько.

Сынъ прочунявъ. Підъ ялицею, что євъ выхоръ въ половинѣ зломавъ, рухається щось, вертить ся, чорне, велике, ба не одно а двое. Одно причакнуло и зарылось въ купку хворосту, друге наче на лапы знялось, чорне, заховстане....

— Медве...! — не домовивъ сынъ.

— Я правого, ты лѣвого! Розумѣешь? — засычавъ старій и підзвѣтъ курки. Сынъ зновъ, що зъ медведемъ не має жарту, треба мѣрити добре. Зложились оба.

Гукнули два выстрѣлы и наче громы заревѣли въ долинѣ. Загомонѣли горы разъ и другій разъ, ожививъ ся Саянъ. Только его житя, що одгомонювати людску штуку.

Розв'яявъ ся дымъ, оба медведѣ лежали на землї, оденъ при другомъ. Разъ стрѣльцѣ! Сынъ мало зъ радости не скочивъ у безвѣсть. Онъ чувъ про медведѣ, зновъ, що то за звѣрюки, якъ ревутъ, знимають ся на лапы, якъ кидають ся на стрѣльцѣвъ, а ту — упали за однѣмъ стрѣломъ. Буде чимъ похвалитись. Ажъ пекло его побачити.

Отецъ не пускавъ. — Они причалились, — думавъ сынъ. За добру хвилю Борисъ піднявъ ся и повѣвъ сына въ долину. Молодый не стерпѣвъ и побѣгъ на передъ. Тихо, обережно підходить близше, близше.

— То люде! — скрикнувъ наразъ не своимъ голосомъ.

— Бѣлки, дурню! — одновѣвъ отецъ зареготавши. — Гляди, чи въ око трафивъ!

Сынъ ставъ якъ скаменѣлый. Отецъ явъ пильно призираєсь обомъ. По чомъ бложивъ стрѣльбу и почавъ стягати чоботы, кожухи, кафтаны, сорочки и все дрантиве плате, якес мали на собѣ. Постягавши, явъ петрятиси. Въ кафтанѣ одного знайшовъ брудну пла-

тинку завязану. Розвязавъ: двадцять копѣекъ! Скрибивъ ся и сковоравъ въ кишненю. Почавъ трясти другого. Выпало щось нѣбы мошонка. Отворивъ: сорокъ копѣекъ!

— Худій бѣлки! — сказавъ усмѣхаючись до сына. Звязавъ плате, закинувъ на себе и звернувъ ся домовѣ.

III.

И нѣчого особливого не стало ся! По колькохъ тижняхъ дали знати становому. Казавъ притащи трупы въ село. Подививъ ся: — Бѣлки! сказавъ усмѣхаючись. — А, каторжники, кобы я знатъ, который то! — Занесѣть въ ледбюнъ! — И занесли въ ледбюнъ, поклали на ледѣ. Тамъ переховають ся до осени, въ осени зѣде лѣкарь, сконстатавъ урядово смерть и скаже поховати.

Хто-же се були — тѣ бѣлки?

Отъ каторжнїй якись утѣкали зъ Нерчинска. Боялись найбѣльше монгольскихъ степовъ, бо тамъ гіены въ людской шкбрѣ слѣдять найбѣльше за вѣкачами. Тымчасомъ свои сполювали. Нѣчого впрочемъ не стало ся. Поховаюти и аминь!

В Е Р Х О В И Н А

(Послѣ Goethe.)

Чи знаєшь край, де тихій шумъ березы
Тв旣 коинъ жаль, твои солодить слезы,
Де быстрый Прутъ дно кременіне полоче,
Де цвѣтъ горскій до себе надить очи,
Де до спочинку тѣнь ялиць взыває —
Тамъ пышний свѣтъ и море думъ безкрайе.

Чи знаєшь сю величную будову,
Де голось тв旣 змїняєсь въ громовѣ мову,
Де рядъ верховъ десь неба досягає
И свѣт привѣтъ на дольы посылає,
Орлы тебе підъ небо провожаютъ
Розвалы скель грудь путника стискають —
Чи знаєшь край? отъ-тамъ, моя ты мила,
Намъ бувъ бы рай и жизнь бы щастемъ цвила.

Чи знаєшь край, де тихо стали скелѣ —
Вѣкобѣ свѣдки, мовъ скаменѣлій філѣ,
По нихъ журчать хрустальній чистій води,
Тамъ людь — краса, дѣвчата — чудо вроды —
Чи знаєшь край? ахъ тамъ, моя ты мила,
Намъ бувъ бы рай и жизнь бы щастемъ цвила.

B. N. Маслакъ.

В С Е Т В О Г !

Поки іскра мысли тлѣє,
Поки жизнь изъ ока бѣ,
Поки грудь не зстуденѣє —
Ще, молодче, все твое!

Хоть почуешь силъ утому
И туманъ заступить путь,
Хоть зморозить молодому
Серце жаль, ненависть, лютъ —
Въ груди тепла кровь промовитъ
И поверне волѣ власть,
Хоре серце уздоровитъ
Молода къ любови страсть.

May, 1886.

Корженко.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ЛЮБОРАДСКІЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

VIII.

Щасливои-жь ему дороги, а мы подивимось, де то Антося обертає ся; вже-жь пять лѣтъ, якъ мы бачили его. Пять лѣтъ! легко сказать, а сколько всякихъ перемѣнъ на свѣтѣ случає ся за тыхъ пять лѣтъ! та ще въ молодомъ вѣку. Пять лѣтъ, якъ зъ батога тряснувъ, пролѣтає; та чоловѣка й не познаєшъ: дѣвчина зъ десятилѣтніи стає бданицею; хлопецъ парубкомъ стає, и вуса голить; а хто вѣддавъ ся, женивъ ся назадъ тому пять лѣтъ, того дѣти обеядутъ, або й зліднѣ... Чого не лучасть ся за пять лѣтъ! и скалы перекидають ся; то де-жь людинѣ не перемѣнитъ ся!

Тѣкли вже однажды стукнуло; вже соромилась, якъ назвать єї дитиною — панянкою себе звала, тольки малою. Люборадска за пять лѣтъ зъ гожою молодицѣ, повновидои, румянои — такою шкорбою стала, що якъ бы не шкура, то й кѣстки розсыпались бы; и вже синяною косы поплыскувались, тольки не видно було, бо въ хустку завязувалась. А Крутій стоять, якъ стояли, и стоятимуть, якъ стоять все на однѣмъ мѣсцѣ. Все тант-же класи и такою-жь старою гонтою вбити, ажъ чорній, и той-же розбитый дзвінокъ на стовѣ висить, и тою-жь дорогою до смотрителя ходять, и такъ-же колачѣ та вино носять, и такъ-же бояти ся йдуши — все такъ-же, якъ колись було. — Та й ту-жь не безъ перемѣнъ: спогляньте на дѣтвороу. Хто щебетавъ якъ дѣвчина, ставъ баса говорити; кому поту привязували, — теперь другимъ привязує; хто для всѣхъ бувъ попыхачемъ, теперь ставъ другими попыхати; а давній, хто попыхавъ ся другими — і слѣдъ загубили, тольки слава ходила, що були тай загули.

И Антося вже бувъ у четвертому класѣ, вже биь орудувавъ и малыми, а нeraзъ и хояйкою; и вже не живъ у Волоською, а знайшовъ собѣ стацію на той магалѣ — за мѣстомъ та за яромъ на крутой горѣ. Тамъ жила шляхтичка Піотрова. У тієї Піотрової поставили Антося на стацію, якъ отъ батько ему вмеръ а биь поїхавъ изъ о. духовникомъ. Зъ того часу и живъ тутиеньки. Батьки въ поповичевъ — народъ все скученській, що душать конійчину: та, правду сказать, таки нѣ-зъ-бдѣль имъ сипати грбими: то школа й на паперѣ частенко не має шага, и въ хояйки зажичаетъ ся, а про ласощѣ й думать не гадай. А ласощѣвъ кому зъ малку не забагаєтъ ся? И такъ званій старшій мѣжъ дѣтворою, хотяй бы й не повинній вже малитъ ся, бо вуса мали, хочь сокирою теши, про те не бдржнялись бдь дѣтей: и шалѣли, якъ дѣти, тольки грше, и ласощѣвъ забагали, и все. Та пошалѣть мали зъ кимъ, бо бувъ ихъ гуртъ, а ласощѣвъ де взяти? треба промышляти. То вже и вышукують собѣ такихъ малюкбвъ ручихъ, щобъ вкравъ и втѣкъ, а прѣйма*) выкрутись, якъ зловлять, або хочь не выдавъ. Отъ якъ наглядять такого, то вже й приходить до него въ суботу. Въ суботу „познѣго класа“ не було — пделя обѣдъ нѣбы до школы не ходили; та бувъ часъ на всѣ.

Зъ Антося-жь бувъ хлопецъ на всѣ штуки, та ще й прудко бѣгавъ, и нѣ рѣвъ, анѣ тынъ его не спиняли,

та бувъ хитрый якъ лисиця. Такого й треба було старшамъ. Отъ Антося сидѣвъ собѣ на призьбѣ та ногами грюкавъ, якъ приходять ажъ три чвертокласники, — все продаусы та голибороды. Одного зъ нихъ, що бувъ дуже брехливий, прозывали Карманъ Ивановичъ: карманъ — нѣбы собака, якъ бровко; другого прозывали Гава, бо ротъ мавъ, якъ у голого вороняти, бдь вуха до вуха, хочь кулакъ всади; третього — Папушою, бо вкравъ десь папушу тютюну и его зловили и били. Такъ и прийшли они до Антося, перечувши, що биь такій митецъ.

— А що, козо, — кажуть, — ты, мы чули, добре бѣгаешь?

— Добре! — крикнувъ Антося.

— А ну, хлопцѣ, на впередки!

Въ духовныхъ школахъ старшій — а ще въ давнину — мали велику власть, навѣть мали право рѣзками дати; то ихъ тѣни боялась дѣтвора и сидѣла нашкомъ, нѣ чиниркъ. А се самъ старшій вызыває побѣгати, то й синули на добрь, та на впередки.

Передъ Піотровою пляцъ куды здоровый! вѣго разгону туды й назадъ буде мало не зъ версту: було де силы попробовать. Куды-жь було справитъ ся кому зъ Антосьомъ! Жаденъ заяцъ не зоставлявъ такъ простого бровка, якъ биь своихъ камбрятовъ зоставивъ.

— А добре бѣгає, — каже Карманъ Ивановичъ.

— Та добре-жь, — каже Гава.

— Що треба випробовать, чи довго може бѣгати, чи далеко втече, — каже Папуша.

— Ну, Гаво, — каже Карманъ Ивановичъ, — ты бѣгаешь, якъ жадень молдаванъ не побѣжить; попробуй ся!

Прабѣгъ Антося, тольки чутъ-чутъ засапавъ ся.

— А ну! — каже Гава, — зо мною чи справишъ ся?

— А ну! — каже Антося.

— Пожди-жь, — каже Гава, — станмо на рѣвнѣ, та по командѣ.

Стали на рѣвнѣ, и Карманъ Ивановичъ почавъ: разъ-два-три! За симъ словомъ и рушили. Та Гава ще й туды не добѣгъ, а Антося вже назадъ добирається до мети.

— Добре, — кажуть чвертокласники, — добре бѣгаешь!

И оденъ подарувавъ ему якусь картинку, що бдѣравъ у малого на другої стації, щобъ той не гравъ ся.

Пройшло сколько часу бдь сен проби, якъ въ суботу зновъ прийшли тѣ-жь старшій. Вже горохъ поспівъ бувъ и въ мѣстѣ можна було купити десять стрючковъ за шага. Антося хлѣставъ рѣзкою на городѣ.

— Вдягайсѧ, Люборадскій, та пдешъ зъ нами, — кажуть они. Вбраєвъ ся Антося, взувъ ся и пшовъ. Чоботы мавъ здоровий, на силу волбкъ за собою. Выйшли на степокъ-цѣлину за селомъ ще передъ дѣльницями. Славне тамъ мѣстце: косогрбъ далеко тягнеть ся на схдь сонца и на полудень; пдь сонце заразъ же долина и друга гора, по горѣ вѣтряки и хатки на узбгро; а на полудень верстовъ за сѣмъ поперечню гору видно, якъ на столѣ — де птахъ снус по-надъ пашнѣ, а се видно. А все поле въ смугахъ: та зелена, та ще зеленѣша, та вже сїра, та половѣ — зобже видно; а промѣжъ пашень зелеными смугами горохи йшли та кукурузы. Кукуруза-жь зъ-жовта-зелена, горохъ зелений-стрюватий, а хто очи добрій мавъ, той бачивъ, що наче по йому метелики лѣтали — то цвѣть.

Антося не зновъ, чого й по що старшій взяли его

*) Въ крайнемъ разѣ. — Ред.

зъ собою, и йшовъ — отъ якъ лоша за возомъ. Може, титись? Поведе чортъ до смотрителя, то битимуть, щобы думавъ, до криничокъ. Въ ту сторону въ полѣ славній думавъ, и школа по суботамъ було ходить туды; бо тамъ яко славно було посидѣти: кругомъ пашнѣ, а мѣжъ пашнями цѣллина и густа роскішна трава, не жнетъ ся нѣ косить ся. Славно було покачатись въ свѣтѣ травѣ.

На степку старшій посѣдали. Гава первый выйнявъ зъза халавы люльку, за чимъ и тѣ, и позакуривали.

Якъ ось летить одинъ школляръ — невеличкій, обдертый и босака.

— Онъ? — показавъ Карманъ Ивановичъ.

— Онъ, здастъ ся, — озвавъ Гава.

— Онъ, бнъ, — каже Папуша.

И Антосьо зглянувъ: хтобъ се такій? — думас.

Ажъ прибѣгъ и той. То бувъ паламарчукъ и на все училище убоище; звавъ Ковинскій; лѣтъ мавъ зъ шѣ наддять.

— А що, Ковинскій, — почавъ Гава, — отъ тобѣ компанія!

Окинувъ окомъ бнъ Антося, а сей его, и мовчать.

— Въ дорогу, чи що? — каже Папуша.

— Хочъ и въ дорогу, — озвавъ Ковинскій.

— Люборадскій! ступай за нимъ! — каже Гава.

— Куды? — пытае Антосьо.

— Онъ тебе заведе. А мы ждатимемъ хочъ тутъ таки, а коли пдешъ, то до твоїї стації.

Рушили хлощѣ въ долину на сонце.

— Глядѣть же, не опазнайтесь, — сказалъ Папуша.

— Добре, — бдказавъ Ковинскій. — И пшли.

— Куды се настъ пблазали? — спытавъ Антосьо свого проводыря, якъ вже бдышли.

— Въ горохъ! — бдказавъ Ковинскій.

— Въ чий? — пытае Антосьо.

— Та тамъ одного молдована, — бдказавъ Ковинскій.

Брили они то пашнями, то межами, то суголовами; якъ набрили купу гною.

— Тутъ, — каже Ковинскій, — скинь чоботы и заховашъ, бо они тобѣ заважаютъ.

Роззувъсъ Антосьо, и запорпали чоботы въ гнѣ, примѣту поставили и пшли далѣй; вышли на дорогу и пшли тай пшли. Понапорювавши гороху повні пазухи, идуть собѣ, горохъ ъдять, жайворонокъ цвѣрчить: „до Бога молотити“, то зновъ „цѣпъ урвавсъ“; тамъ шулякъ здобычѣ шукає, а хлощѣ и гадки не мають. Ковинскій розказує, якъ ёго второкъ посыпали яблука красти, вишнѣ, кавуны; смѣють ся, регочутъ ся. А зъ заду молдованъ лапъ Антося за комѣрь.

— Ай! — скрикнувъ Антосьо. Та не мгнъ и оглянуть ся, чия-то рука такъ цукко схопила ёго за брыжѣ.

Ковинскій ишовъ по другій ббкъ дороги и зникъ, якъ крѣзъ землю пбшовъ, що Антосьо не вспѣвъ и слова ему сказать и навѣтъ не вгледѣвъ.

— А! вы зновъ у горохъ, — почавъ молдованъ, — якъ у торбкъ! Я-жъ тобѣ дамъ горохъ! поведу до смотрителя.

— Дядечку! я ще вперве, — почавъ Антосьо, — и то я бувъ бы не пбшовъ, якъ бы зналъ, що се вашъ горохъ. Оттой, що вѣткъ, казавъ, що горохъ его хозяина.

— Не выбрешешь ся, — почавъ молдованъ, — знаю я вашихъ!

И ще гуторили; Антосьо тремтѣвъ зъ початку, якъ хортъ на дворѣ въ осені, а далѣ душа й на мѣрѣ стала. Онъ и почавъ раздумувать, якъ бы, думас, ему выкру-

не кравъ гороху. — И почавъ: — А до кого, дядечку, поведете мене?

— Кажу-жъ, що до самого смотрителя, — озвавъ молдованъ.

— Ведѣть мене до инспектора, — почавъ Антосьо, — смотрителя нема дома.

Инспекторъ бувъ людяній чоловѣкъ, хочъ и бнъ бивъ, бо тамъ коженъ бв и се не йде за зле въ людини; та мавъ сердце въ грудяхъ: не катувавъ, а найбльше десять дававъ; смотритель же, то й по сорокъ и по сто лѣпивъ. Тымъ-то Антосьо и просивъ, щобъ до инспектора ёго бдивъ.

— До инспектора? — озвавъ молдованъ. — Нѣ! до инспектора не поведу, а до смотрителя поведу; не кради гороху!

Вже мѣсто видно було якъ на долонѣ, и класи за мѣстомъ; Антосьови все холоднѣло тай холоднѣло въ дущи! А тутъ переярки почались, що вода повымулювала.

Вели Антося тію дорогою, що бдь Балты; дорогою пылу було по самї костки. На другій горѣ, що за мѣстомъ, ходили тѣ старшій, що єго пблазали въ горохѣ, інѣ живій інѣ мертвій. Ковинскій давъ имъ знати, що молдованъ спбймавъ Антося и повѣвъ; то всѣ знали куды, и тремтѣли за свою шкуру. Побачивъ ихъ Антосьо, и они ёго пбзнали. Якъ бы де въ яру, та близше, то помочь дали-бъ, а то далеко, и на такому видному мѣсцѣ, що й не думай.

Іде Антосьо якъ на зарѣзъ; а шулякъ лѣтавъ вольній, и бокомъ переярки снують ся въ праву руку бдь дороги, а въ леву пашнѣ, ажъ висше головы тому молдованови; а вже дѣльницѣ такъ зъ-на гони бдь нихъ. Якъ введе въ дѣльницѣ, подумавъ Антосьо, то пропавъ я! хочъ и выдерусь або що, то нѣде сковатьсѧ. Треба вყрутитись тутъ! — думас собѣ йдучи и горохъ єсть; тай розсыпавъ жменю.

— Ей! дядку! — почавъ, — дайте позбираю. — И ставь.

— Хиба въ тебе мало за пазухою? — каже молдованъ.

— Хочъ не мало, тай сїго шкода: будуть же бити, то за коженъ стрючокъ бд болите.

— Ну збирай, — каже молдованъ. — А все держитъ ёго за брыжѣ, ажъ ему вязи затерпли.

Нагнувъсъ Антосьо; такъ збирає, — такъ збирає. И молдованъ нагнувъ ся. Вызбиравъ и рушили далѣй.

— То, дядечку, вы мене не пустите? — почавъ Антосьо.

— А на що-бъ я тебе пускавъ, — озвавъ молдованъ, — стбльки часу згавъ, тай пускавъ бы. Не пущу!

— Такъ нѣ?

— Та вже-жъ нѣ!

— То нате-жъ вамъ? — каже Антосьо.

И зъ симъ словомъ сипнувъ ему въ очи пыломъ, що набравъ у жменю, горохъ збираючи.

— Овва! — крикнувъ молдованъ, схопивши обѣруч за очи, и присѣвъ.

Антосьови того й треба було, щобъ брыжѣ только вызволить, то й чкурнувъ у пашнѣ ажъ засвистѣло, только полы мають.

Поки проторъ молдованъ очи, то школляръ вже другій гони минавъ.

— Бачь, цуцина! только слѣди знати! — почавъ молдованъ, позираючи на дорогу, то на рукавы, що

бдь слѣзъ ажъ мокрѣ були. — Бачь! яке хитре! Вдруге-жъ вже не отуманишь такъ. Постой! хиба ты ще не попадешь ся. — И поплѣвсъ себѣ дорогою та вже не до смотрителя, а до дому.

— А чого то молдованъ прѣѣвъ, якъ выпустивъ тебе? — запытала старшій Антося, якъ бы вже прѣѣгъ, — чого ты такъ удирашъ, коли бы самъ тебе пустишъ?

— Еге пустишъ! еге самъ! — озвавась Антося, — добре пустишъ! — И оповѣстивъ все, якъ дѣялось.

— Молодецъ! молодецъ! — почали хвалити. — Да-ва-я же горохъ!

Сыпле Антося горохъ, а они пытаются ся: — Та чого ты по колѣна въ грязи? Теперь же сухо.

— То я черезъ рѣчку скакавъ, коло винницѣ со-баки нагнали.

Высыпавъ горохъ, якъ слѣдъ, до стрючка, старшій ще й самій пошукали ему по за пазухою тай розбралі коженъ по хусточкахъ, то по кишеняхъ.

— Дайте-жъ и менѣ, — каже Антося.

— Ось на! — Гава каже, и давъ дулю. Тай пішли.

— Бачь якѣ вы, — заговоривъ Антося, зоставившись тольки зъ Ковиньскимъ.

— А ты думавъ що якѣ? е! Тутъ такъ. Та ходѣмъ; я розумнѣйшій бувъ, — каже Ковиньский.

Пішли стекомъ, далій межами, тамъ звернули на суголовы, и Ковиньский показавъ велику купу гороху въ травѣ.

— А се зъ бдкиль? — пытає Антося.

— Е! зъ бдкиль? то я свѣй тутъ высыпавъ. Я, бачь, думавъ, що коли тебе бдведуть до смотрителя, та выбуть, — бо таки гараздъ були-бѣ и выбили, — то щобъ дать тобѣ заѣсти. А коли такъ сталося, то ще й лучшѣ, фжъ! — каже. Почали и ёсти! Попоївши мовчки, Ковиньский каже: — та й молодецъ же зъ тебе! Я-бъ сего не выдумавъ.

Антося усмѣхнувсь и пытає: — А що вы казали старшимъ, якъ прийшли безъ гороху?

— Старшимъ що казавъ? Казавъ, що розсыпавъ втѣкаючи.

— Такъ треба-жъ було й менѣ зробити.

— И можна було. Бо якъ бы такъ безъ жадної пригоды, то били-бѣ: чому, сказали-бѣ, не принесъ? Та ще и въ журналь записали-бѣ, що „неизвѣсно куда одлучавъ ся“; то й инспекторъ ще выбивъ бы поверхъ всѣго.

— То сказати, куды одлучавъ ся.

— Кому сказати?

— А инспекторови.

— Боже тебе сохрани! и думки такої не май! Та просто и въ класъ тодѣ не показуй ся, и дома не сиди.

— Чого-жъ се такъ? — спытавъ Антося.

— Ты думаешьъ, що тутъ, якъ и дома: сказавъ татови, чи мамѣ, то вже твоє зверхи. Тутъ не такъ: тутъ заѣдять и свои соучасники и зъ другихъ класовъ.

— То зновъ жалуватись, — сказавъ Антося.

— То ще гбршѣ буде, — каже Ковиньский.

— То якъ же?

— А такъ: мовчи та дышь; скажуть: отъ молодецъ! И всѣ полюблять, и въ карточцѣ*) вѣколи не будешьъ; и якъ буде за що выбити, то змигати-муть.

*) Карточкою звуть цидулку, що записують, хто шалївъ въ класѣ чи въ церквѣ. — Прим. авт.

Онь-то якъ! Хочь бы й двадцять и тридцять и бльше бдѣчили, то лежати-месь, якъ на печи, тольки въ пузо холодно. Спекуляторъ по сѣртуку бити-ме, чи по кожусѣ, а ты только кричишь. Якъ же завѣзьмуть ся, то вже нѣ одної не змигне, и якъ дадутъ двѣ, то бдлжишь, бо до ко-стисті розсѣче.

Антося бачивъ рѣзки и не дивувавъ ся; а Ковиньский додавъ: — Вже на кого завѣзьмуть ся, то й рѣзки особій плетуть на того: выберуть самій лучшій прутики, попарить, сплетутъ, якъ батогъ, и якъ увбрve, то наче въ кати вчивъ ся. Другій ще й волосени приплете. Бувъ такій, що й дрѣтъ уплѣтавъ; та его сключили „по великовозрастію“.

— Якъ вы все се знаєте? — спытавъ Антося.

— Хиба я третій рѣкъ тутъ, якъ ты? Та я вже ось шѣсть лѣтъ якъ тутъ: не дарма въ третімъ класѣ. (Того то ему Антося каже „вы“ а бнъ Антосяви „ты“; тамъ по старшинѣ все йде).

— Бѣда! — каже Антося.

— Та не велика, — озвавась Ковиньский, — только не будь хитрый та доносчикъ, все добре буде.

— А що оно хитрый? — пытає Антося.

— Та такъ звуть тыхъ, що або старшого не по-слухає, або скаже „ты“ кому зъ вищого класа. Такого вже гладять, та все проти шерсти.

— Оттакъ-о? — показавъ Антося, погладивши себе рукою бдь носа до бороды.

— Куды вже такъ, — сказавъ Ковиньский. — Се „до дому“ — а то якъ „зъ дому“ почнуть, то тольки держись!

Антося й почавъ: до дому, — и гладить себе въ низъ по виду; — зъ дому, — и гладить насупротивъ.

Сонечко вже надъ вечѣръ зближалось, и задзвонили на вечерню.

— Бѣжѣмо! — каже Антося, и склонившись на ноги.

— Чого ты? — заговоривъ Ковиньский. — Говори! вже-жъ принесъ гороху, то нѣчого не бдй ся.

— Ходѣмъ же хочь чобѣтъ пошукаємо, — каже Антося втихомиривши.

— Се що іншого — бдказавъ Ковиньский. Знялисъ и пішли. Що зосталось гороху, забрали по кишенямъ.

Шукали-шукали того гною, шукали-шукали; нема. На другій день Антося и въ церкву не ходивъ, бо чоботы одній мавъ, и тѣ въ гною пропадали. Після обѣдъ прийшовъ Ковиньский, и зновъ пішли шукати; и все таки не знайшли.

— Що тутъ робити? — зажуривъ ся Антося. — И въ класъ завтра йти, и уроки вчити! — Тай ажъ заплакавъ.

— Чого ты? — каже Ковиньский.

— Еге чого? а въ чомъ до класа пбду?

— Не йди до класа, то ще й завтра будешь шукати.

— Чи можна-жъ?

— Скажутъ: безъ сапоговъ.

Успокоившись Антося и почали базѣкати. Ковиньский все вичитувавъ ему рбжній ораціѣ. Антося слухавъ, и себѣ щось розказувавъ. Такъ и день минувъ.

Въ понедѣл洛克ъ пішли всѣ зъ квартири въ класъ, а Антося зоставъ ся — та такій радий-радый. Незабаромъ прийшовъ Ковиньский босака и пішли чобѣтъ шукати.

— Вы чого бдй? — пытає Антося дорогою.

— Нема чобѣтъ.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

— То й вы безъ сапоговъ?

— Да! — И потягли полемъ — та вже не гною шукати, а до криничокъ.

— Куда мы йдемо? — заговоривъ Антось.

— До криничокъ, — озвавсь Ковиньскій.

— А чоботъ шукати?

— Якъ вернемось бдь криничокъ. — И потягли. Та де-то не вернулись! тамъ и просидѣли до самъсень-кого обѣду: говорили, рбзки плели, хлѣстали, плели вер-шъ зъ брунекъ, — то часъ промайнувъ, що й не огля-нулись. Пїшли до дому, якъ сонце стало середъ неба, то Антось потягъ дорогоу, а Ковиньскій пашнями: на-простеець, каже, пбду.

Дыбавъ себѣ Антось, выхлѣстуючи рбзкою зъ жита; далій ставъ, оглянувъ ся; Ковиньскій, чуть видно, поб-шовъ долиноу и ѿшо нѣсъ. Та Антось подумавъ, ма-бутъ горохъ.

Ковиньскій, притягши до дому, перелѣзъ черезъ тынъ въ садокъ, побшовъ на тбкъ, постоявъ, подививъ ся на всѣ боки, и ѿшо запорпавъ въ ожередъ, тайкаже себѣ йдуши до хаты: ты поповичъ, ты справишъ себѣ, а менѣ де взяти? Та ѿшо по вакаціяхъ треба въ Камя-нець за мѣсцемъ, то не йти на босака! А тебе ѿшо не сключать сихъ вакацій, хиба матошники вычистятъ. Та выбютъ же добре! ѡщо зъ Ковиньскимъ не сходивъ ся. — И поекакавъ на однай нозѣ черезъ подвбрѣ.

— А ѿшо казавъ учитель? — пытаевъ Антось, якъ пришли въ класу.

— Навѣть не пытаевъ ся, — бдказали ему.

Такъ пройшовъ тыждень.

Антось ѿшо дня слухавъ добрї орацї бдь Ковинь-скаго, и радъ бувъ, ѿшо познакомивсь; а то у тієї Воло-ської всѣ прилѣжий були, то й ему страху завдавали. Про чоботы вже й думать забувъ; якъ самъ Ковиньскій каже: — ходѣмъ, чуешь, та пошукаемъ чоботъ.

— Ходѣмъ! — каже Антось. И пїшли.

Зъ разу на той гнбй выїшли; а въ долинѣ салгнъ.

— О! каже Ковиньскій, мы й забули, ѿшо гнбй коло салгану.

— Еге-жъ! — озвавсь Антось. — Слава Богу, — додавъ, — завтра пбду вже въ класъ. — Та подивились, примѣты стоять, а де були чоботы, толькъ ямка. Зату-живъ Антось, ажь заплакавъ. Ковиньскій почавъ ѿшо вговорювати. А тутъ заразъ и выполочъ и заповѣдъ*) цвите.

— Ходѣмъ, — каже Ковиньскій, — заповѣди шу-кати! — И пїшли вытягати корѣнцѣ, та такій рбзки по-плели, ѿшо ну!

— Отсюю якъ бы урвавъ! — каже Ковиньскій, про-стягаючи свою рбзку.

— А сюо? — каже Антось.

— Та й твоя добра, але моя все лучша! И почали хлѣстати. Тамъ почали суниць шукати; и чоботы зновъ вылетѣли зъ головы, и класы й учене. Такъ и тыждень минувъ, настала субота, пришли старши и зновъ послали по горохъ. На сей разъ пїшовъ Антось зъ вы-скокомъ и вже не спбмавъ ся.

Вже й черешнѣ постигли, а Антось все „безъ са-поговъ“, и все старши посылають ѿшо на промыслы. Вже звукъ ся бнъ, ѿшо класъ не ходить, и не вчить ся, и вже не втѣкаетъ въ поле, а сидить дома. И Ковин-

скій прииде тай грають въ косточки, ажь поки зъ класа не повыходить.

Такъ разъ сидѣли они та гралисъ, якъ уходять ажь три второкласники.

— Иди, Люборадскій, въ класъ! приславъ учитель.

— Въ мене чоботъ нема, — каже Антось.

— Казавъ, ѿшо босого привести.

— Чи йти? — пытаевъ Антось Ковиньского.

— Та не йди, — каже той, — будемъ лучше въ кос-точки грati. А тамъ ѿшо нечувъ, якъ буть?

— То й не пбду.

— Иди, дурный, — почали тї. — Що ты зъ собою думаешь?

— А не будуть же бити?

— Нѣ! — кажутъ тї, — а якъ выбуть, то дадуть двѣ три рбзки тай годѣ. Якъ же втечешь отсе, то якъ смотритель приведе, такъ на собранію выбуть. Тодѣ вже не обойде ся, якъ тридцятьма.

— Чортъ знає ѿшо! — говоривъ Ковиньскій, — не йди, не слухай!

— Иди — иди, — кажутъ сї, — бо будешь каятись.

Не послухавъ Антось Ковиньского, побшовъ до класы. Чимъ довше пїшовъ, тымъ все бѣлѣйшій робивъ ся, а якъ увйшовъ у сїнцѣ, то якъ крейда ставъ, и не йде.

— Ну ходѣмъ! — кажутъ тї, ѿшо привели его.

Перехрестивъ Антось и побшовъ у класы.

— Ты пачему въ класъ не ходішъ? — спы-тавъ учитель.

— Несту сапоговъ, — бдказавъ Антось тоненько.

— А уроки знаєшь?

Антось мовчить.

— Знаєшь? говори! — гукнувъ учитель.

— Не знаю, — бдказавъ Антось, чуть толькo чутно.

— Ты же пачему не выучилъ? Высечь!

— Господінь учитель! — закричавъ Антось, — я вже буду! фї Богу буду! — Та его не слухали.

Одбувъ свое. Учитель и каже: стой тамъ на ко-леняхъ?

Ставъ Антось ѿшо й на колѣна, тай думає себѣ:

— Щобъ бувъ званъ, не пришовъ бы, нехай бы склю-чали. Ковиньскій же не боить ся, ѿшо сключатъ.

Якъ пбходитъ учитель: — Люборадскій! гукає. Вставъ Антось.

— Пачему ты не учішь ся?

Антось мовчить.

— Ты-жъ сірата?

— Сирота, — бдказавъ Антось.

— Сирата, и не учішь ся! на каво же ты на-девшь ся?

— Онъ съ Ковиньскимъ въ косточки іграль, кагда мы пришли къ нему у квартирі, — сказали тї, ѿшо привели Антось.

— Ты съ Ковиньскимъ сашоль ся? Ты знаєшь, ѿшо такое Ковиньскій? Зараза!

Якъ почавъ, якъ почавъ вговорювати, то Анто-сь те згадавъ и заплакавъ. А въ сїняхъ чути: — гу! — То буть.

— Ковиньского! Ковиньского! — почали ученики.

— Слышавъ! — каже учитель.

— Слышу, — бдказавъ Антось.

— То и тебе будеть. — Считай! — Налѣчили и со-рохъ, и пятьдесятъ, и шѣстьдесятъ.

— Давольна! — хоти крикнувъ. И все стихло, толькo чутни: о-го-го-го! о-го-го-го! from

*) Таке зелб. Оно жовтенько цвите и має довге та мбнне корѣнє. — Прим. авт.

— Считаль? — пытае учитель.
— Шестьдесят, — каже Антосьо.
— Тó и тебе будеть, еслí не будешь учить ся!
— Буду, — каже Антосьо.
— Сматрі же! ступай на место!
Антосьо съкнувъ ся до первои парты, де попереду сядѣвъ, бо бувъ пятнъмъ въ розрядѣ.

— Куды? Куды? — заговорили ученики. — Твое место на Кавказѣ! — Кавказомъ звуть осталыи парты, де сидить гебесий. Поки Антосьо чоботъ шукавъ, написали новій списки, и его знесли въ третій розрядъ.

Пбшовъ Антосьо понуривши, и съвъ тай думас: не буду-жъ я вчить ся, коли мене тутъ засадили межи гебеси.

Якъ выходили зъ класа, учитель наказавъ, что по близу живе коло Антося, щобъ его мавъ на оцѣ и конче привѣвъ у класъ; то Антосьо пришовъ и на другой день. Спросивъ его учитель, а онъ нѣ слова не знает; нѣ слова ему не сказали, только выбили.

Якъ сёго тутъ натягали, Ковиньскій приходивъ до его стациі: — дуракъ, каже, — пôшовъ у класъ, коли ще не сколовавъ ся. На третій день Антосьо зновъ выбили, на четвертый изновъ. Такъ и щодень били до суботы. До суботы не бачивъ ся онъ и зъ Ковиньскимъ, а тодѣ старшій зновъ звали ихъ, — по черешнѣ послали.

— А що? — каже Ковиньскій, — якъ тобѣ здає ся, добре ходити въ класъ?

— Та нехай ему сто чортовъ!
— Ото було мене слухати, а не „прилежныхъ“.
— Вже не пбду больше.
— И добре зробиши!
— А якъ сключать?

— То що? паламаремъ будешь, опосля выйдешь на дяка, тамъ въ стихарь посвятить, тамъ въ діяконы, а тамъ и попомъ зроблять.

— А вашъ тато чому такъ не зробивъ? — поспытавъ Антосьо.

— Мой тато? ге! онъ одно, что неграмотный таки: чутъ только читас, — а друге, что овдовѣвъ. Здурѣвъ та зъ молоду оженивъ ся, та ѹе й старшу за себе взявъ, та не злобивъ, что скоро постарѣлась, и почавъ бити, щобъ умерла. Теперь вже й кас ся, что молоду взявъ; та ба! старои зъ гробу не пбдойме, а модода молодшихъ шукає. Якъ бы не се, то й тато давно вже попувавъ бы. Та ты думашь, паламаремъ але бути? Выкинь себѣ зъ головы! Мой тато зубы зъївъ на паламарствѣ, а на долю не нарѣкає.

— Все-жъ таки лучше бути попомъ, або хочь дякомъ, анѣжъ паламаремъ.

— А хиба ты думашь, что такъ и скончиши? Не теперь, то опосля сключать, а все буде тобѣ; та ѹе й на-бють попереду. То не лучше-жъ безъ клопоту обйтись? Я собѣ подамъ на „изъученіе“ до якого дяка, або таки до дому, та буду по паастасахъ ходити, та по весъляхъ, та на вечерницѣ! И голова не заболити! А при-лєжній все третмѣти-муть, щобъ не выбили. Що й ка-зать! — зъ радбствомъ крикнувъ Ковиньскій ажъ пбдеко-чивши, и пôшовъ выбрикомъ, лишь закурилось.

Въ понедѣлокъ Антосьо вже й не пôшовъ у класъ: втѣкъ до Ковиньского, ще всѣ спали. Якъ пôшли въ класъ, Антосьо зъ Ковиньскимъ пôшли по сад-кахъ.

— По „лєності“ тебе записали, — сказали Анто-сьови ученики пришовши на обѣдъ.

— Овва! нехай пишуть! — бдказавъ онъ, сидя на кровати и ногами гойдаючи.
— А бити-муть!
— Овва! нехай бютъ! чи то менѣ первина! Нехай бы були спершу не били, якъ я ѹе боявсь рбзки; а теперъ менѣ байдуже.

(Дальше буде.)

УКРАИНЬСКА МОВА.

(Памяти Т. Шевченка.)

Діамантъ дорогій
При дорозѣ лежавъ,
Тымъ великимъ шляхомъ
Людъ усякій минавъ;
И нѣхто не познавъ
Діаманта того,
Йшло багато людей
И топтали єго.
Але разъ тымъ шляхомъ
Хтось чудовный ішовъ
И въ пылу на шляху
Діамантъ онъ найшовъ.
Онъ бдрáзу познавъ
Діамантъ дорогій
И до дому принѣсъ,
И якъ знатъ обробивъ,
И оправивъ гараждъ
Дивный той кам'нець,
И уставивъ єго
У коштовный вѣнець.
Сталось диво тодѣ:
Кам'нець засіявъ
И промънемъ яснімъ
Всѣхъ людей здивувавъ.
И палючимъ огнемъ
Колёристо бlyщить,
И промъне его
Усѣмъ очи слѣпить.
Такъ въ пилу на шляху
Наша мова була,
И мыслива рука
Є Ѣе пылу взяла.
Полюбила єѣ,
Обробила єѣ,
Положила на ню
Усѣ силы свои.
И въ народный вѣнець
Якъ въ оправу ввела,
И якъ зорю ясну
Выше хмаръ пбднесла.
И на злбсть ворогамъ
Засіяла вона
Якъ алмазъ дорогій,
Якъ та зоря ясна.
И сйтиме вѣкъ,
Поки сонце стоить,
И лихимъ ворогамъ
Буде очи слѣпить.
Най же тѣ вороги
Понѣмѣють скорѣшь,
Наша-жъ мова сїй
Що-години яснѣшь!

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS* AT
URBANA-CHAMPAIGN

Най коштовнимъ добромъ
Она буде у насъ,
Щобъ и самъ здивувавсь
У могилѣ Тарасть.
Щобъ поглянувши самъ
На створѣніе свое
Онъ побожно скажавъ:
„Одкляя намъ сіе!“

Киевъ, 1885 року 12 листопада. *B. Сивенкій.*

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОЇ.

Написавъ Омеляній Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТИЙ.

(Дальше.)

а) Писателі.

1. **Фотій**, митрополитъ Кіївскій и всен Руси (1408—1431) бувъ родомъ Грекъ и зовсімъ не давъ про просвѣтній справы свои епархі. Царгородскій патріархъ Антоній посвятивъ его на митрополита ще за житя Кипріяна, однако литовскій великий князь Витовтъ бувъ ему противный и по смерти Кипріяна домагавъ ся бдя него, чтобы изъ Москвы часто до Києва приїзджавъ и церковными дѣлами полууднево-захѣдной Руси щиро зaimавъ ся. Але хоча Фотій присягъ Витовтови, що вволить его волю, то сидѣвъ собѣ таки въ Москвѣ и прїїзджавъ въ Русь-Украину только тогдѣ, коли одбирали даніни бдя епископовъ и богатій доходы митрополівъ Кіївской. Въ загалѣ сей чужинець бувъ великій хапуга, що на Руси зaimавъ часто богату зaimанчию. Зъ такимъ митрополитомъ не мгль Витовтъ погодитись; впрочемъ бдя бажавъ позбутись всякої звязи зъ Москвою и про-те въ 1414. р. зобравъ въ Новгородку ієарховъ и делегатовъ изъ людей свѣтскихъ та духовныхъ для выбору митрополита нового. На томъ соборѣ выбрано отже літовско-рускимъ митрополитомъ ученика Болгарина, Григорія Цамблака (Самвлака), що бувъ своїкомъ покойного митрополита Кипріяна, а коли патріархъ Царгородскій не хотѣвъ его посвятити, то сего церковного акту довершили въ Новгородку самі епископы (16. падолиста 1416. р.). Одтакъ Фотій кинувъ клятву на Цамблака и на всѣхъ тыхъ, котрій поставили его митрополитомъ. Але той проклбнъ пристрастного митрополита Московского не налякавъ нѣкого на Руси, и про-те Цамблакъ користувавъ ся всѣми правами самостийного архиєпісопа до своєї смерти (1419).

Опбеля-жъ Витовтъ примиривъ ся зъ Фотіемъ и узнавъ его митрополитомъ Кіївскимъ и всен Литви. Видячи, що такому могучому князеви годѣ противитись, Фотій дбавъ уже бльше про митрополію Кіївску, ба, бдя навѣстивъ Галичъ и Львовъ (1421) и ажъ по смерти Витовта (27. жовтня 1430. р.) осѣвъ постѣйно въ Москвѣ, де ⁴ умеръ 1. липня 1431. р.

Фотій писавъ *Поученія князямъ, боярамъ и духовенству въ языцѣ церковно-славянскому*. Въ Новгородской Софійской ббліотецѣ находяться въ рукописи 16 такихъ поученій вразъ зъ *Духовнымъ Завѣщаніемъ*, въ котрому Фотій описавъ и жизнь свою.¹⁾ Въ однѣмъ

¹⁾ Поученія Фотія напечатано въ I. томѣ Актовъ Историч. СПб. 1841, а Духовное Завѣщаніе або прощальну грамоту замѣщено въ VI. томѣ Полн. собр. русск. лѣтоп. стор. 144—148.

„поученію“ повеставъ бдъ противъ выбору Цамблака въ митрополиты и зове поганцями („язычниками“) тихъ епископовъ, що були на звѣстіомъ соборѣ въ Новгородку. „Поученія“ Фотія не мають стбності литературної, але важній суть изъ-за того, що малюють образъ тогдѣшнього суспільного житя, особливо въ великомъ князѣствѣ московскому. Изъ нихъ довѣдуємо ся, що духовники займались торговлею и лихвою („рѣзоимствомъ“), що тогдѣ бдбувались судові поедники, и т. и.

2. **Григорій Цамблакъ**. Про жизнь сего книжника, котрого зовутъ такожъ Самвлакомъ (Семивлакомъ), мало-що намъ звѣстно. Кажуть, що бдъ бувъ игуменомъ монастыря сербскаго въ Дечанахъ и пресвітеромъ молдавской церкви въ Сочавѣ. Опбеля Кіївской митрополитъ Кипріянъ призвавъ его въ Русь, але Цамблакъ не познавъ свѣтогляду народу руского, ба й не навчивъ ся добре того языка церковно-славянскаго, котримъ хснувались грамоты рускій. Видно, що бдъ не довго живъ на Руси, закимъ поставлено его митрополитомъ (1414). А вже-жъ бувъ бдъ ученымъ мужемъ, коли лѣтописи зовутъ его „книжнымъ зплю“, „изученнымъ книжній мудрості всіцій изъ отинства“²⁾ Въ Московской патріаршій ббліотецѣ зберегаються ся мѣжъ рукописями 27 поучительныхъ и похвалюющихъ слвъ его на празники Господескіе и святыхъ. Мѣжъ ними есть такожъ его *иагробное слово въ память митрополита Кипріяна*.³⁾ — Письма Цамблака бдзначаютъ ся глубиною мыслій, толькъ языкъ его являє багато грецизмовъ, и про-те стиль его есть замотаний и тяжкій.

Цамблакъ написавъ еще *Житіе св. Параскеви Терновской* — памятникъ, що належить до литературы болгарской, а бдтакъ зладивъ еще оденъ твбръ, що бдноситься до литературы сербской с. в. *Житіе Стефана царя сербскаго иже въ Дечанахъ*. Такъ отже Цамблакъ свою дѣяльнотю письменно причисляє ся ко исторіи литературы трохъ народовъ — Русиновъ, Болгаръ и Сербовъ.

3. **Симеонъ Будний**. Про него пишуть, що бувъ Русиномъ літовскимъ и вчивъ ся въ академіи Краковской. Коли Николай Радивиль Чорный въ Клецку³⁾ заснувавъ зббрь кальвінської конфесії, то покликавъ бдъ туды Будного на пастора. Въ Несвіжі⁴⁾ выдавъ сей учений мужъ (1562) *Катихисісъ* для простого народу руского и для християнскихъ дѣтокъ рускихъ. Повный титулъ сен рѣдкої книжки находитъ ся на по-слѣднѣмъ листѣ: „Доконана есть сія книга, зовемая греческимъ языкомъ Катихисісъ, а по словенски Оглашеніе Богу ко чти и посполитымъ людемъ языка руского къ наказанью и доброму наученью, накладомъ боголюбивыхъ мужей, пана Матея Кавечинскаго, намѣстника Несвіжскаго, Сімона Будного, Лаврентія Крышковскаго, въ городѣ Несвіжкимъ подъ лѣты отъ воцлощенія Спасова тысяча пятьсотъ шестьдесятъ второго, месеца іюня 10.“

Будный присвятивъ Катихисисъ свой сынамъ князя Николая Радивила, що бувъ воеводою Віленськимъ, найвышимъ маршалкомъ и канцлеромъ великого князѣства літовскаго. Присвятивъ же свою книжку дѣтямъ

¹⁾ „Словарь исторический о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина греко-российской церкви.“ Томъ I. Изданіе II. С.-Петербургъ 1827; стор. 103.

²⁾ Порбн. Историч. Христом. Буслаева, стор. 923—926.

³⁾ Клецко, мѣсто, давнѣйше въ воеводствѣ Гнезненскому, теперъ въ вел. князѣствѣ Познанскому.

⁴⁾ Несвіжъ, городъ въ губерніи Минской.

того мецената кальвинского по той причинѣ, чтобы они „не только въ чужеземскихъ языцѣхъ кохали ся, але бы ся тежь и того з давна славного языка словенскаго розмиловати и онымъ ся бавити рачили.“ Призначаючи свой твѣрь для исповѣдниковъ вѣры кальвинской, выступае онъ вороже противъ обрядовъ церковныхъ. Сей Катихизисъ выдано опселя у-друге въ Вильнѣ въ 1584. р. Авторъ написавъ его въ тогдѣшнѣй мовѣ рускѣй, що уважалась урядовою въ Руси литовской; тѣлько прикрасивъ євъ подекуды словами и формами церковно-славянскими. — Въ 1562. роцѣ выдавъ Будный еще й другій твѣрь по-руски п. з. „Оправданіе грѣшнаго человѣка предъ Богомъ“, и посвятивъ его Евстаѳію Воловичowi, маршалкови и писареви великаго князѣства ливовскаго. Въ сѣй книзѣ заявивъ онъ уже деякій тенденції аріанскій. И справдѣ не довго остававъ ся Будный при кальвинизмѣ. Принявши вѣру социніанскую або аріанскую, ставъ бытъ євъ по Литвѣ ширити, а коли князь Радивилъ уже не заявлявъ ему свои ласки, то перенѣсь ся до Лоска,¹⁾ замку Яна Кишки зъ Цѣхановца, старости жмудскаго, который ставши ся проводникомъ тамошнихъ Социніанъ, именувае Будного министромъ. Одѣ того часу уважано Будного въ Литвѣ творцемъ новой секты, которую звано польско-жидовскою або ебіоницко-литовскою. — Для Социніанъ переложивъ Будный цѣлу Библію на мову польску и выдавъ євъ въ Несвѣжи у-перве 1570. р., а въ-друге 1572. р.

4. Христофоръ Броньскій. Сему прихильникови вѣры кальвинской приписуютъ важный письменный твѣрь, который має ось-такій заголовокъ: „Апокризисъ, албо отновованіе на книжкы о соборѣ Берестейскомъ, именемъ любій старожитной релгії греческой, черезъ Христофора Филалета²⁾ въ рахѣ дана.“ Сей свой твѣрь выпечатавъ Броньскій въ Вильнѣ 1597. р., и посвятывавъ его Янови Замойскому, канцлерови и гетьманови великому коронному. Пана сего похваливъ онъ изъ-за симпатії до Русиновъ, замѣтивши въ присвященію своей книги отъ-се: „Разъ зъ усть Вашои Милости тая вышла сентенція, же въ вѣрѣ никому не треба кгвалту чинити. — Зганиль то Ваша Милость разъ, же мы грецкого набоженства люде въ набоженствѣ нашимъ преслѣдованіи бываємъ...“ Книгу сю подѣливъ авторъ на четыри части. Въ першой части пише про соборъ Берестейскій, „о выкроченю митрополита Кіевскаго и епископовъ“, що приняли унію: замѣчаетъ, что именемъ православныхъ выдано книжку п. з. „Екземисъ, албо короткосъ зображеніе спрасъ, которіи ся дѣлали на помыслномъ салотѣ въ Берестю ливовскому“. Въ части другої розказує авторъ про дѣяния церкви православной на Руси въ часѣ собора Берестейскаго; въ части третьї пише: „О монархіи, албо единовластії костелномъ папежовъ римскихъ;“ наконецъ въ части четвертой боронить патріярха Царгородскаго.

Апокризисъ Филалета написана языкомъ макарничнымъ, с. в. языкомъ малорускимъ примѣшанымъ зъ словами польскими. А вже-жъ змѣстомъ своимъ есть она творомъ вельми важнымъ, по-за-якт малюсъ живый образъ сучасного житя церковного и супольного. Однакже Мелетій Смотрицкій, принявши унію, не злюбивъ автора сеи книги и въ Апології свой назававъ его кальвинистомъ, що не знавъ нѣ вѣры грецкою, нѣ письма руского.

5. Мелетій Смотрицкій. Онъ родивъ ся въ Смотричи на Подблю. Его отецъ, Герасимъ Даниловичъ Смотрич.

¹⁾ Лоскъ, теперь мѣсточко губерніи Віленской.

²⁾ Філалѣтъ, слово грецке, знач. „приятель правды.“

трицкій, бувъ подстаростою Каменецкимъ и ректоромъ высшої школы въ Острозѣ. Першимъ учителемъ Мелетія бувъ Каирло Лукарисъ, що вчивъ языковъ грецкого и латинскаго въ школѣ Острожской. Коли-жъ молодый Смотрицкій заявилъ великий талантъ въ наукѣ, то Василь Константинъ, князь Острожскій, пбславъ его въ вузитку колегію въ Вильнѣ. Ще за житя Острожскаго написавъ онъ статю противъ нового римскаго календаря и „Вирши на отступниковъ“, печатаній въ Острозѣ 1598. р. По смерти сего своего добродѣя Мелетій поѣхавъ зъ дѣтьми руского князя Соломирецкаго за границю, посѣтивъ деякій университеты нѣмецкій и познавъ про свѣту захѣднои Европы. Повернувшись домѣвъ выдавъ въ 1610. р. въ Вильнѣ книгу пбдъ заголовкомъ „Філалѣтъ, to jest Lament jedynie, свѣtej, powszechnej, apostolskiej, wschodniej Cerkwie zъ objaśnieniem dogmat wiary; pierwej zъ greckiego na sadowiński, a teraz zъ sadowińskiego na polski przełożony przez Teofila Ortologa.“ Въ сѣмъ творѣ Смотрицкій представивъ въ живыхъ, сильныхъ и поетичныхъ образахъ упадокъ рѣдной вѣры, жалкуючись именно изъ-за того, что знатнѣ роды шляхоцкі оденъ за другимъ бѣдъ неі бѣдствуютъ. Но причинѣ сего твору униты и латиняне заворушались вельми противъ православныхъ, тай появилась литература полемична. Именно изъ-за Петро Скарга выдавъ (1610) въ Krakowѣ письмо п. з. „Na Tędry i Lament Teofila Ortologa do Rusi greckiego nabożeństwa przestroga“.

Опселя ставъ Смотрицкій учителемъ въ Єво недалеко Вильны (1615) и въ тамошнѣмъ монастырѣ постригъ ся въ черцѣ. Въ 1620. р. духовенство и народъ выбрали его архимандритомъ Дерманскімъ и такожъ архиепископомъ Плоцкимъ. Теофанъ, патріярхъ Єрусалимскій, установляющи на ново руску ієрархію, посвятывъ Смотрицкаго на архиепископа. Въ 1621. р. написавъ онъ по-польски „Оправданіе невинности“ (Verificatio niewinności), де бдпираѣвъ поговорѣ, що на него звертали, мабуть то онъ хоче зрадити Польшу и передати ся Туркамъ; такожъ доказувавъ онъ тутъ право народу руского, зреформувати церковну старшину. Коли-жъ 1623. року убито унитскаго архиепископа Плоцкаго, Іосафата Кунцевича, то противники православія приписували Смотрицкому головну вину сего убийства. Проте вѣкъ онъ зъ Витебска на Україну, а бдакъ поѣхавъ аже въ Царгородъ, де пробувавъ три роки; бдтоль бдправивъ ся въ Римъ и тамъ принялъ унію. Въ 1628. р. выдавъ по польски свою „Апологію“ въ котрой оправдувавъ свое бдступлене бѣдъ православія и старавъ ся доказати, що въ церквѣ православнѣ суть ереси.¹⁾ Митрополитъ Іовъ Борецкій написавъ противъ Апології бдбръ пбдъ назвою „Аполлія“ (погибель), а протоіерей Слуцкій, Андрій Мужиловскій, выдавъ (1629) брошуру въ мовѣ польскї п. з. „Antidotum“.

Папа Урбанъ VIII, хотячи Смотрицкого при унії удержати, именувавъ его архиепископомъ Іерополитанскимъ и въ письмѣ своимъ похваливъ его изъ-за правой вѣры; зъ ласки-жъ Полякѣвъ одержавъ Мелетій богату архимандрию въ Дерманскому монастырѣ на

¹⁾ „Apologia peregrinatie do krajów wschodnich, przez mіę Mелетiusza Smotryzkiego, M. D. Archiepiskopa Połockiego, Episkopa Witepskiego, Mscislawskiego, Archimandryt Wileińskiego i Dermańskiego roku 1623. i 24. obchodzonej, przez fałszywą bracią, słownie i na pismie spotwarzonę, do przesacnego narodu ruskiego obojego stanu duchownego i świeckiego sporządzona i podana A. 1628 Augusti die 25. w monasteru Dermanickomъ.“

Волыни. Тому же, що би неразъ змінявъ вѣру, були на Руси такі люди, котрі думали, що би не есть нѣ унитомъ, нѣ православнымъ, и що якусъ нову вѣру ввести бажає. Проте брацтво св. Духа въ Вильнѣ просило его въ письмѣ, щобъ би на Руси не роздирає ше на частъ третю. Смотрицкій бдисавъ брацтву, що оно безъ причини пбдуває ему таку нечестъ, по-за-якъ би заподадливо старає ся зъединити Русь роздвоену; впрочемъ радить би землякамъ, щобъ выбрали собѣ патріарха окремого. Се письмо Мелетія зове ся „Упомненіемъ“ (Paraenesis) и его выдавъ би по-польски въ Краковѣ (1629).

Смотрицкій умеръ 1633. р. въ монастырѣ Дерманьскому. Кажуть, що не приятель дали ему напитись отрути. Его біографъ Яковъ Суша, епископъ Холмскій и Белзкій, оповѣдає, що по его воли похоронено его вразъ зъ похвальнимъ письмомъ папы. Той листъ вложено ему въ руки.

Мелетій Смотрицкій бувъ грамотѣмъ вельми ученымъ и въ діялектицѣ мѣтъ рбннатись зъ всякимъ езикомъ. Онъ написавъ багато творбъ переважно въ мовѣ польской; а вже-ж изъ всѣхъ его богословскихъ письмъ найважнѣйшимъ есть Өрѣусъ (Lament), про котре выше де-шо сказано. Въ нашбй літературѣ займає Смотрицкій вельми поважне мѣце изъ-за того, що выдавъ въ Євю (1619) граматику языка церковно-славянського. (Гляди главу слѣдуючу: „Література свѣтска.“)

5. **Іванъ Вишенський.**¹⁾ У кожного народа, що побиває ся довгою недолею, виступає въ рѣщучай добѣ лихолѣття такій мужъ, що силою волї та громомъ слова потрясає земляківъ, запомороченихъ своимъ нерозумомъ и чужою кормигою, — що кличе-покликуне земляківъ до житя нового, до реформы житя суспільного и народного. Такимъ мужемъ на Руси бувъ аскетъ-чернець Атонської гори Иванъ Вишенський. Онъ родивъ ся въ Галичинѣ, въ мѣстечку Вишнѣ, бувъ отже землякомъ гетьмана Петра Коняшевича Сагайдачного, що бувъ сыномъ Самбірскаго шляхтича Конона або Конаша Сагайдачного. Де би учивъ ся и де постригъ ся въ черцѣ, годъ дбннатись. Мабуть въ кінці вѣку XVI. найшовъ би захистъ противъ невзгодинъ часу на горѣ Атонській въ Болгарії. Одеси посыпалъ би южнорусскому народови, панамъ и епископамъ свои славній посланія, що уважають ся справдѣ перлами въ тогдѣшній літературѣ церковній. Иногдѣ вертавъ зъ Атона на Україну, щобъ живымъ словомъ спонукати земляківъ до житя нового.

Іванъ Вишенський бувавъ у свого приятеля Іова Княгиницкого, що заснувавъ въ Галичинѣ Скитъ Манявський, але Атонъ пріманювавъ его опять до себе, де чернець-патріотъ моливъ ся за нещасну Русь и въ би хосеній списувавъ свои „посланія.“ А вже-ж присутність его на Русі була неразъ вельми пожадана; проте на соборѣ Кіївскому (1621) рѣшено, послати на гору Атоньскую и прикладти бдтамъ въ рбдину землю кѣлькохъ черцѣвъ, а мѣжъ ними именно Ивана зъ Вишнѣ. Только-ж не звѣстно, чи Вишенський на той зазывъ откѣвъ собору прийшовъ опять въ родину; такожъ не можъ дбннатись, де би умръ, чи на Руси, чи въ чужинѣ на горѣ Атоньской.

¹⁾ Цѣнну монографію про Ивана Вишенського написавъ талановитий професоръ Харківскаго університета Н. Ф. Сумцовъ („Кіевская Старина“, томъ XI. 1885; стор. 649—677).

До насъ дбйшли чотири творы сего знаменитого черця, писані по поводу принятія унії церковной въ Руси-Українѣ:

1) „Посланіе ко князю Василію Острожскому и къ всѣмъ православнымъ христіянамъ въ Малой Россіи.“

2) „Посланіе Авонскаго монаха Іоанна Вишенськаго ко всѣмъ православнымъ жителямъ юго-западной Руси и польско-литовскаго королевства.“

3) „Посланіе Авонскаго монаха Іоанна Вишенськаго къ митрополиту и епископамъ юго-западной Руси, принявшимъ унію.“

4) „Сочиненіе монаха Авонскаго о заблужденіяхъ римской церкви“²⁾

Крѣмъ сихъ „посланій“ Вишенській написавъ ма-буть еще „Зачапку мудрого латинника съ глумомъ Русиномъ въ диспутацію.“ Хоча бо авторомъ сего твору зове ся атонський чернець Христофоръ, то по мнѣнью ученого професора Н. Ф. Сумцова имя ся уважає ся псевдонимомъ, пдѣ котримъ скрывавъ ся Іванъ зъ Вишнѣ.³⁾ Про деякій іншій письма меншої ваги трудно рѣшучо сказать, чи авторомъ ихъ есть дѣйстно сей славный чернець-грамотвй.

Іванъ Вишенський бдзначувъ ся въ творахъ своихъ горячимъ патріотизмомъ. Гбркими словами правды хотѣвъ би панівъ и епископовъ вгамувати въ ихъ роскошнѣмъ житю. И ось смирный сей чернець, що носявъ каптуръ или спрашило на головѣ, що въ просте одѣнн яко въ мѣхъ оболокся и узу въ ся въ чоботища іскусствї, явивъ ся панамъ збыточникамъ строгимъ проповѣдникомъ покаяння, котрый звѣщавъ имъ загибелъ, если не поправлять свого житя. А вже-ж годъ его назвати лишь сухимъ аскетомъ: се бувъ справдѣ типъ Українця, що смѣє ся крбзъ слъзы; проте въ его пророчихъ упомненіяхъ проявляє ся иногда сердечный гуморъ, супротивъ котрого ачайже не могли остатись байдужними зоровленій сини Руси-України.

Вишенській любить народній святощѣ и радить духовенству проповѣдати слово боже въ мовѣ живой; однакже не позволяє грамотямъ, Євангелію и Апостоль перекладати на мову народну, по-за-якъ языкъ церковно-славянській бдь всѣхъ языковъ есть Богу наймлійший, „нонже безъ ноганскихъ хитростей и рукодѣствъ, се есть, караматицъ, риторикъ, діалектика — простыя и прильжнныя читанія — къ Богу приводити.“⁴⁾

Видячи въ языцѣ церковно-славянському засновокъ всеній поваги обряду грецкого, Вишенській не любить Аристотеля и Платона, думаючи, що сучасна наука склонястична має свое жерело въ наукѣ тыхъ філософій грецкихъ. Сюди односять ся отъ-сї его слова: „Гдѣ сесте на латинскую и мірскую мудрости ся полакомили, тогдѣ сесте и благочестіе страсти, въ спрѣ онемощили и поболѣли, и ереси породили... Чи не льшише тоби изучити часословецъ, исалтыръ, охтоихъ, апостолъ и евангелие... и быти простыя и богуугодникомъ и жизнь вичную получими, нежели постигнуми Аристотеля и Платона и філософію муоримъ ся въ жизни сїї звати и въ гену“⁵⁾

¹⁾ „Акты относящіе ся къ исторії южной и западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссіею.“ Томъ II. С.-Петербургъ; стор. 205—270.

²⁾ Іоаннъ Вишенський („Кіевская Старина“, томъ XI. 1885; стор. 651.)

³⁾ Акты..., стор. 210.

⁴⁾ Геенна — генеппа-пекло; властиво: долина при Бруслімѣ, де дѣти жертвувалися божиці Модохові.

«отиши? Рассуди! Мир ся видитъ, лънше есть ани аза¹⁾) знати, толко бы до Христа ся дотиснути, которій бла-женню простоту любитъ...²⁾»

Тому-что атоинскій чернець вѣрно придержує ся науки Христовы, не любить биъ народныхъ звыча-ївъ и обычавъ зъ прікметами поганскими; бдакъ покликує до землякобъ, щобы позбулись колядъ, щедробо-вокъ та й иныхъ народныхъ обрядовъ и забавъ.³⁾ А вже-же любить биъ людъ и встуpas ся у панбъ-епи-скоповъ за хлопами, котрій не маючи за-що соли купити „изъ одино мисочки поливку або борщикъ хлебочинъ — и сами себѣ панове и слуги суть.“⁴⁾

Въ загалъ упоминае биъ всѣхъ землякобъ, щобы жили мѣрно и не любувались въ ласощахъ та вытре-бенъкахъ. Вже-жъ и мѣжъ черцями не всѣ поборюють пріману свѣта; „тому не дивудся“, каже биъ дальше, „або въмъ подвигъ и борба есть жизнъ тая, котрое ты не знашъ; бо еси на войну не выбрася, еще еси дома-туръ, еще еси кроводѣлъ, мясодѣлъ, володѣлъ, скотодѣлъ, звѣропо-дѣлъ, свинопо-дѣлъ, куропо-дѣлъ, гускопо-дѣлъ, птахопо-дѣлъ, сытольдъ, сласт-нопо-дѣлъ, маслово-дѣлъ, пирогово-дѣлъ, еще еси периносиль, мягко-спаль, подушконосиль; еще еси тыху угодникъ, еще еси ти-ло-любитель, еще еси кровопрагнителъ, еще еси перцо-по-бецъ, шафранолюбецъ, имберолюбецъ, квазодиколюбецъ, кми-нолюбецъ, цукролюбецъ и другихъ бѣденъ горко- и сладко-любецъ; еще еси конфакто-либецъ, еще еси чреобинскъ, еще еси гортансовскъ, — еще еси гортаномудрискъ, еще еси дѣтина, еще еси младенецъ, еще еси млеконій. Якъ же ты хочешъ бѣду воинника, бичуючагося и боручогося, у цици ма-териес дома сидячи, розознани, розсущити?..⁵⁾»

Такъ отже сей чернець „въ чоботицахъ невытер-тыхъ“ бувъ незвычайнымъ зъявищемъ въ тогдѣшній жизни суспольній. Хочъ биъ не знатъ науки схолястич-нои, то силою вѣры и природнымъ умомъ взрѣсъ спрѣвѣ въ велита, супротивъ котрого сучасній книж-ники явились покотигорошкомъ.

6. **Кирило Транквіліонъ-Ставровецкій.** Онъ бувъ черцемъ и проповѣдникомъ въ монастырѣ пещерскому въ Кіевѣ; опосля поставлено его учителемъ у Львовской брацкой школѣ Ставронігійской, а наконецы архимандритомъ въ Черниговѣ. Ставровецкій написавъ „Зерцало Богословію“ и выпечатавъ его въ монастырѣ Почаївскому въ 1618. р. У-друге друковано сю книгу такожъ въ сѣмъ монастырѣ 1679. р., а въ-третъ въ Кіевѣ 1696. р. Голов-ный матеріаль для уложення важнаго сего твору давали єму письма богослововъ, особливо Василія Великого и Іоанна Дамаскіна. Але къ выбору изъ богословскихъ книгъ прилучивъ биъ такожъ розправы свѣтскихъ фи-лософівъ и вѣдомости фізіологічній, що показують замѣтки самого автора: „такъ толкуютъ наши богословцы и свѣтскіе філософы“, „такъ повѣдаютъ фізелоницы“ (фи-зіологи або натуралисти). Въ „Зерцалѣ Богословію“ ма-емо двѣ части: перша часть розправляє о существѣ бо-жѣмъ, бдакъ о четвероякѣмъ свѣтѣ: невидимбмъ (о ангелахъ), видимбмъ (о чотирохъ елементахъ), человѣчимъ або маломъ (мікросмѣ), и злосливбмъ, де панує дія-воль; друга же часть говорить про два мѣсяця: про темный Вавилонъ и пресвѣтлый Сіонъ, а бдакъ про блажену жизнь будущаго вѣка. — Вельми любопытнѣ суть именно статьи про елементы неодушевленого свѣта;

они бо выказываютъ середньовѣковї погляды на творенїе свѣта и на зъявища природнї. — Языкъ Зерцала Богословія есть переважно (мало)рускій, та являє лишь не богато слобъ и формъ церковно-славянскіхъ и поль-скихъ.

Ставровецкій выдавъ ѿще „Евангеліе Учителюю“, с. с. „Поученія на дни воскресеніе и празники всего года“, напечатавши сю книгу въ Рахмановѣ 1608., 1619. р. и въ Могилевѣ 1619. р. Але по указу царя Михаила Федоровича и патріярха Филарета (зъ д. 1. грудня 1627. р.) приказано было сю книгу и такожъ другій творы сего автора спалити.

Однакъ написавъ биъ въ 1646. р. „Перво много-чиною“, котрое выпечатано въ Могилевѣ 1690. р. Тутъ находимо статѣ богословскій, писаній то прозою, то вѣршами. За прозаичнімъ вступомъ (о видимыхъ и не-видимыхъ дарахъ божихъ) слѣдуютъ вѣршы духовнаго змѣсту, роздѣленій на двѣ части: въ першой части находить ся похвала Богу, Богородицѣ, ангеламъ, апостоламъ и святымъ, бдакъ похвала на рѣздво, воскресеніе Христове и т. и.; — друга часть починає ся похвалою на страсти Христовы, по чомъ слѣдуютъ: плачъ Богородицѣ въ прозѣ, молитва ко Спасителю въ вѣршахъ, морализуючій стихотворы підъ назвою „лѣкарства“, и наконецъ „казанъя.“

7. **Захарь Копыстенський,** чернець, опосля архи-мандритъ пещерского монастыря въ Кіевѣ. Онъ исправляє давній церковно-славянскій перекладъ Бессѣдъ св. Іоанна Златоустого на Постанія св. апостола Павла и выдавъ ѿто въ Кіевѣ 1623. р., бдакъ вразъ зъ Сли-сесметъ Плетенецкимъ, архимандритомъ пещерского мона-стыря, и зъ іншими учеными грамотями исправляє биъ після тексту греко-перекладъ Бессѣдъ Златоустовъхъ на Дланія святыхъ Апостолъ и зъ переднимъ своимъ словомъ выдавъ ѿто книгу въ Кіевѣ 1624. р. Въ 1624. р. выдавъ биъ ѿще „Номоканонъ сиръмъ Законопра-вилиникъ“. Сю вельми важну книгу напечатано въ Кіевѣ у-друге въ 1629, а бдакъ у Львовѣ 1646. р. и въ Москвѣ 1639. р. Тутъ зустрѣчаємо цѣкавій вѣсти про всякі забобоны тогочасній, розширеній въ народѣ. Такъ довѣ-дуємо ся изъ сего Номоканона, что чарбвицѣ при сво-ихъ щепахъ уживали слова зъ псальмовъ, имена муче-никовъ и написавши ихъ давали носити на шін, — що они ховали змію за пазухою а потомъ здирали шкобру и прикладали до очей и зубовъ за-для здоровья. Ини прокорували будущину, вѣщували долю або недолю, тол-кували щастливій або нещастливій днѣ породу. Забобонній люде прикликували до себе циганокъ и ворожокъ; ворожили зъ воску, зъ олова, зъ бобу. Були й такій, що чванились тымъ, що розганяють облаки, що зачарову-вали бурѣ, вгадували, де находить ся вкрадена рѣчъ и т. и. Номоканонъ гарнить святки русалокъ, що обду-вали ся зъ танцами на улицяхъ, — гарнить розкладань огнівъ, що дѣяло ся тогдѣ не толькъ на Купала, але й въ вечерь передъ іншими празниками, а особливо въ день Вознесенія, зъ чимъ сполучалась окрема ворожба про долю и т. и.¹⁾

Въ 1625. р. архимандритъ Захарь Копыстенський напечатавъ рѣчъ, выголошенну въ день поминокъ своего попередника Плетенецкого. Тутъ доказуває биъ потребу,

¹⁾ А зъ — перша буква въ Азбуцѣ.

²⁾ Акты..., стор. 210. — ³⁾ ibid. стор. 223. — ⁴⁾ ibid. стор. 242.
⁵⁾ ibid. стор. 220.

¹⁾ И. Костомаровъ. „Русская история въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей.“ II. отдѣль. С.-Петербургъ 1874; стор. 69.

Original from

помінати покійників і бдіяравъ тыхъ вольнодумцівъ, що идуши за протестантскою науковою не привозили хісна молитовъ за мерцями. Коштєнський виступав такожъ противъ чистилища католицкого и доказує, що наука св. отцівъ про „митарства“ зовсімъ не тая, що наука про чистилище. „Митарства“, учить онъ, „се только робжий перепони и неспокоѣ, які причиняють розлучений бдь тѣла души воздушний духи, подбно якъ цловї урядники непокоять проѣздного свободного чоловѣка на коморахъ и заставахъ.“¹⁾

Въ томъ-же 1625. р. выдавъ онъ Толкованіе на Апокалипсис Андрія Кесарійского. Сю книгу присвятивъ бдія панови Григорієви Далматови, що бувъ бдістуний уже бдь православія. Се бувъ внукъ Константина Далмата, котрому авторъ присвячувавъ попередній свои переклады. Захаръ уговорює Григорія, щоби вернувъ до вѣry батьківъ своїхъ, и каже, що дѣдъ его зрадївъ бы зъ такого его повороту...

Важнимъ есть еще творъ Коштєнського, написаний п. з. „Палинодія“²⁾ противъ книги „Оборона унії“, що євъ видавъ Віленський ігуменъ Левъ Кревза (1618). Книги сеї доси не выпечатано; именно первѣстна рукопись автора находитъ ся въ печенерской Лаврѣ, а копії єї розкиненій по рбжныхъ бібліотекахъ. Въ сїмъ творѣ есть багато записокъ историчныхъ про ієархію Кіївську, про причини и початокъ унії и т. и. — бдакъ высказує ся рбжниця мѣжъ науковою церкви православной а римской. Десять главъ изъ сеї книги напечатано въ книзѣ „О спрѣ“ выданой 1648. р. въ Москвѣ. Опбеля св. Дмитро, митрополитъ Ростовскій, пишучи свой Каталогъ митрополитовъ Кіївскихъ, користувавъ ся чи-мало Палинодію Коштєнського.

8. Лаврентій Зизаній Тустановскій родивъ ся въ Вильнѣ, походячи изъ шляхти рускої гербу Пілява. Довшій часъ живъ биь на Волыни, користуючись ласкою князївъ Острожскихъ; бдакъ бувъ учителемъ и проповѣдникомъ въ Ярославѣ (въ Руси галицкї) тай учителемъ у Львовскїй брацкїй школѣ. Опбеля-жъ переселивъ ся опять на Волынь, въ городѣ Корець, де бувъ проповѣдникомъ иprotoієреемъ. Онъ написавъ великий катихизис п. з. „Оглашеніе въ тогдѣшній книжній мовѣ рускїй и переложивши его на языки церковно-славянскїй поїхавъ въ Москву та просивъ патріярха Филарета, щоби сю книгу затверднѣ. Патріярхъ ставъ рукопись читати и велївъ поговоритъ зъ Зизаніемъ Богоявленському ігуменови Иліи та справщикovi³⁾ Гришцѣ. Оба тї книжники говорили Зизанію мѣжъ іншимъ отъ-се: „У тебе въ книзѣ написано про круги небеснї, про планеты, про затмїнє сонця, про грбмъ и бліскавицѣ, про кометы, — але сї статѣ взяты изъ книги Астрологї, а сеся книга уложена чарбниками поганьскими и не схожа зъ нашимъ православiemъ“. На те бдповѣвъ Зизаній: „Чому не схожа? я-жъ не написавъ колеса щастя и породу чоловѣка, не говоривъ, що звѣди управляють нашимъ житїмъ; я написавъ тесъ только для вѣдомости, нехай чоловѣкъ знає, що се вѣо творъ божїй“. Однакъ сказали оба тї критики: „Ба, а хиба-жъ се правда, що ты кажешъ? облаки надувши сходять ся и ударяють ся, и бдь того бувас грбмъ; огонь и звѣди зовешь звѣрями, що на небо склонї!“ И запытавъ ся Зизаній: „А якъ-же по-вашому

писати про звѣди?“ На се бдповѣли Илія и Гришка: „Мы пишемо и вѣруемо такъ, якъ Мойсей написавъ.“ Лаврентій пригорнувъ свою книгу до груди и поцѣлувавши, передавъ євъ власти церковнїй для исправленїя. Сей творъ Зизанія выпечатано 1627. р. въ Москвѣ п. з. „Катихизисъ, по літовски Оглашеніе, рускимъ же языкомъ напицѧется Бессѣдословіе... Раскольники россійскїи выпечатали сю книгу у-друге въ Гроднѣ 1788. р.

Братъ Лаврентія Зизанія, Стѣфанъ, що бувъ въ Вильнѣ учителемъ, выдавъ въ сїмъ городѣ (1596) въ языци церковно-славянскїмъ и польскїмъ „Наученіе св. Кирила, патріарха Іерусалимскаго о Антихристѣ“ присвячуячи сю книгу Василеви Константинови, князю Острожскому. Стѣфанъ Зизаній написавъ такожъ маленький катихизис п. з. „Изложеніе о православной вѣрѣ краткимъ пытаньемъ и отвѣтъднъемъ для латиньшаго выражения христіанскими дѣламъ“. Сей катихизисъ выпечатано на 6 карточкахъ въ додатку до Лексикона Лаврентія Зизанія.

9. Ісаїя Борисовичъ Коштєнський. Онъ учивъ ся въ Ставропигійской брацкїй школѣ у Львовѣ и постригъся въ черцѣ въ печенерской Лаврѣ въ Кіевѣ. Въ 1615. р. бувъ Коштєнський старшимъ черцемъ въ брацкїй Кіївскїй Богоявленського монастыря и учителемъ нової школы при сїмъ монастырѣ; бдакъ поставлено єго ігуменомъ Кіївско-Межигорскаго та Густиньскаго монастыря. Ёго поважали паны літовско-русскї, а княгиня Вишневецка повѣрила ему выховане свого сына Єреміѣ. Коли Єрусалимскій патріярхъ Теофанъ повертаючи зъ Москвы прїхавъ до Кієва, то на просьбу гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного посвятилъ биь (1620) Коштєнського на православного епископа въ Переїмшли; однако король польскїй Жигимонтъ III. не хотѣвъ узнати єго епископомъ, по-за-якъ по воли королївскїй поставлено (1610) въ Переїмшли Атаназія Крупецкого епископомъ унітскимъ. А вже-жъ Русины православнїй по-витали радо свого архіпастиря и про-те Коштєнський сидѣвъ въ Переїмшли, мѣжъ-тимъ коли Крупецкїй живѣвъ монастырѣ св. Спаса за Старымъ Самборомъ. Коли-жъ Коштєнському забаглось займити всѣ добра епископскї, то наїхавъ биь зъ людьми своими на монастырь св. Спаса, взявъ єго силою и выгнавъ зъ-бдатамъ свого соперника. При томъ нападѣ запроціялося багато важнихъ письмъ и грамотъ.

Коштєнський бувъ ворогемъ всякої реформы церковної и не допускавъ примиренїя православныхъ зъ унітами. Онъ бувъ першимъ, що митрополита Іова Борецкого оповѣстивъ про „Апологію“ Смотрицкого, закидаючи сему творови багато похибокъ въ вѣрѣ. Изъ за сеї ревности для православїя поставлено єго (1628) архіепископомъ Смоленскїмъ и Черніговскїмъ та ѹ архімандритомъ монастырївъ заднїпровскихъ. Однакъ въ 1631. р. по смерти Іова Борецкого выбрано старенъкого Коштєнського митрополитомъ Кіївскимъ, Галицкимъ и всїмъ Руси. Въ рбкъ опосля (1632) архімандритъ печенерского монастыря, Петро Могила, одержавши бдь польского короля Владислава IV. грамоту на митрополію Кіївску, поїхавъ до Львова, запросивъ сюды митрополита зъ Волошини и кѣлькохъ владыкъ, котрї єго въ церквѣ Успенськїй посвятили на митрополита. Повернувшись до Кієва Могила велївъ Коштєнського виволочи зъ Золотоверхо - Михайлівскаго монастыря. Недужого старца скопили въ однїй волосяницѣ, положили на коня и бдвезли въ монастырь печенерскїй, де биь умеръ (1634).

¹⁾ ibid. стор. 68. — ²⁾ Палинодія — поворотъ.

³⁾ Справщикомъ звали ся той грамотѣй, що исправлявъ книги и займавъ ся ихъ печатанемъ.

Копинській написавъ *Посланіе ко князю Сремію Корибутові Вишневецькому*, уговорюючи его вернутись до вѣры православной, въ котрой жили й вмерли его предки та родителї. Посланіе се зъ р. 1631. выпечатано въ „Вѣстнику юго-западной Россія“ (іюль, 1862. стор. 54.) Мѣжъ рукописями Московской патріаршой бібліотеки находяться отъ-сї два творы Копиньского: 1) „Алфавитъ духовнай“, 2) „Лѣствица духовнаго въ Гозѣ иноческаго жителства“... Алфавитъ духовнъ зовутъ ся короткій правила житя морального, уложены въ порядку алфавита славянскаго. Лѣствица же дѣлить ся на 33 ступнѣ або главы по числу лѣтъ земской жизни Спасителя. Авторъ сего аскетично-морального твору думас, що якъ бы Адамъ не бувъ согрѣшивъ, то люде не родились бы дѣтьми, и родились бы не такъ, якъ теперь родять ся. „Чоловѣкъ“, говорить Копинський, „родить ся бѣжъ и стремить сполучити ся зъ нею, але тымъ самимъ умирає душою: такъ якъ сѣль, хоча родить ся зъ воды, получивши зъ водою, зновъ щезае.“ Авторъ не може вправдѣ бдкнути вѣнчания, але лишає его только людямъ низшаго ряду, мѣжъ-тимъ коли люде высшій, черпѣ, мають наблюдати чистоту бежженну.¹⁾

Справдѣ, така мудрѣсть чернече не могла просвѣтити тогдѣшньою Руси, що потребувала іншого лѣку для реформы житя религійного и супольного. А вже-жъ Иванъ Вишеньский доказає своимъ письмами, що можна бути черцемъ-аскетомъ, а при-тѣмъ бѣльше практично за-дивлюватись на свѣтъ та зберегати святощѣ свого народу.

(Дальше буде).

ОЧЕРКИ ИЗЪ ИСТОРИИ МЫСЛИ ЛЮДСКОЙ.

(Проф. Фрица Шульце.)

I. Йонський фізіологи и Пітагорейцѣ.

(Дальше.)

Ся перша філософія бдносить ся затымъ переважно до розслѣдженія истоты природы — она есть початкомъ науки природничої, а властиво только першимъ єи на-щадкомъ. Не достає ѿ що всѣхъ тыхъ методичныхъ и експериментальныхъ пдомогъ, которыми сучасна природнична наука вмѣє проникати въ тайники природы. Всяке познаваніе зовсмѣтъ природно йде зъ поверхности внутрь, зъ краю въ глубь. Коли затымъ се перше слѣджене мусьло зупинятись на поверхности, то тымъ бѣльше дивуватись намъ треба, що оно все таки розвивало вже мысли, котрї мы й нинѣ ще повторяємо, — ставяло теорії, котрї стоять ще й доси, хоча далеко ширше розвитї и глубше мотивованї, — однімъ словомъ, що ся перша філософія, якъ се заразъ покажемо, бѣ разу поставила всѣ основній понятія, котрї доси ще суть пдвалинами науки.

У всѣхъ поодинокихъ моментахъ и у всѣхъ хочь и якъ мѣжъ собою неизбѣжныхъ представниквъ тої філософії природы розходить ся все таки только о одно и те same питанї: Яка есть первѣстна, природна, спольна причина всѣхъ рѣчей? Не вдаючи ся въ те, въ якій способѣ тѣ філософы пояснювали се або те поодиноке явище природы, які окрѣмѣ причини припускали для сего або того злучаю, мы постараемось только дойти, що они розумѣли пдѣ споль-

ною причиною всѣхъ рѣчей, пдѣ причиною всѣхъ причинъ, т. є. що они вважали або солютною причиновоюстю и якъ єи понимали? Не будемо ту затымъ оцінювати, якій пожитокъ принесли они для одної або другої спеціальнїи науки, а только те, що они зробили для людскаго пониманїя самої причиновости. Отъ мы й побачимо, що на повыше основе пытанї дають они рядъ бдповѣдей, чимъ разъ докладнѣйшихъ и глубшихъ въ мѣру того, якъ бдъ чисто змыслову обсервації явища доходить до чимъ разъ бѣльшої абстракції. Всѣ тѣ бдповѣди були конечнїи и справедливїи, бо кожда зъ нихъ пдносить оденъ основнїй складникъ истоты всѣхъ рѣчей въ природѣ, а затымъ о оденъ крокѣ дальше посувавъ познанїе тої истоты. Але всѣ тѣ бдповѣди рѣвночасно й хибнїи, бо кожда зъ нихъ односторонно перецінює именно только свой оденъ складникъ, забував про многосложнѣсть природы, а затымъ попадає въ догматичнїй конструкцїї. Побачимо дальше, якъ пдслія одностороннаго пднесенїя всѣхъ головныхъ и основнїхъ складниквъ природы проявляється змаганїе — всѣ тѣ складники звязати до купы, вывести одинъ зъ дрѹгихъ и звести въ якусъ вышу єднѣсть. Розумѣється само зъ себе, що такимъ робомъ доходить до чимъ разъ загальнѣшого пониманїя причиновости, що сама суть єи чимъ разъ бѣльше вилущувалась изъ ослонюючихъ єи оболочокъ, познавалась чимъ разъ глубше. Только такій розвїй мгль уможливити ще глубшій погляди сучасної науки, и такій же розвїй мусить кождый зъ насъ самъ въ собѣ перейти и пережити, закимъ дойде до повної ясної мысли. Тому то не сама любовь до историчнїи старовини спонукує насъ до прослѣджуванїя ходу мыслей у тыхъ старыхъ філософвъ, але переконанїе, що т. зв. основнїй законъ біогенетичнїй*) має рѣвно сильне значенїе не только на полѣ біологичнѣмъ, але такожъ на полѣ психологичнѣмъ и въ науцѣ про самъ процес людскаго познаванїя.

Щобъ бдкрыти спольну основну причину всѣхъ рѣчей, треба очевидно попередъ всего порбнати тѣ рѣчи помѣжъ собою и винайти, що въ нихъ є спольного. Хочь и якъ рбжнїи бувають рѣчи на свѣтѣ, то все таки въ тѣмъ всѣ сходять ся, що зложени зъ матерії и що мають яку небудь форму.

Матерія и форма, се затымъ найзагальнѣшій основнїй прикмети всякої рѣчи. Але початкуючому філософови, не оцінюючому що всѣхъ складниквъ явища, матерія легко може выдатись чимъс важнѣшими бѣ форм.

*) Основнїй законъ біогенетичнїй на пдставѣ праць Вольфа, Пандера, Бера, Шлейдена, Шванна, Ремака и др. о розвою зародвъ звѣрічнихъ, а такожъ на пдставѣ праць Дарвина и тов. о розвою гатунквъ сформулованый збставъ найдокладнѣшіе єнайскимъ професоромъ Ерестомъ Геккелемъ въ єго книжкахъ „Generelle Morphologie“, „Natürliche Schöpfungsgeschichte“ и „Anthropogenie“. Наводимо дословный текстъ: „Історія розвою організмовъ розпадає ся на двѣ дуже близько спордненїи и тѣсно зъ собою звязанї галузї: онтогенію, або розвїй кождого поодинокого органичнаго особника, и філогенію, т. є. розвїй кождого рода, племене органичнїхъ истотъ. Онтогенія, се коротке и скоре повторене філогенію, основане на фізіологичнїхъ дѣйствіяхъ и на слѣджуванїя (розплодку) и пристосованїя (поживы). Кождый органичнїй особникъ пдчастъ скорого и короткого процесу свого индивідуальнаго розвою переходить всѣ тѣ найважнѣшіи перемѣни, які переходили єго предки въ часі повольного и довгого ходу свого племененого розвою бѣ найнизшихъ формъ органичнїхъ, пдслія законовъ унаслѣджуванїя и пристосованїя. (Generelle Morphologie, 1838; гл. такожъ Anthropogenie, стор. 6—7).

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

мы, бо форма пôдлягает знищению и змънамъ, а матерія оставає тривка и незнищима. Основна суть рѣчей лежить затымъ не въ хиткой формѣ, але въ вѣчно тривкой матеріѣ, зъ котрои донерва повстает, котрою выполняется форма. Матерія затымъ, се властива основа всего. Ба, але-же матерій усякихъ с безъ числа богато; они переходятъ однѣ въ другій, якъ и. пр. дерево въ дымъ и попѣль; се именно показує, что въ основѣ своїй всѣ они только рѣжій формы однои и первѣстной матерії. Такимъ робомъ зовѣтъ природно въ самомъ починѣ философичного мысленія дѣйствуююю причину всѣхъ рѣчей являеться матерія, такъ що початкомъ философіи можна бъ назвати матеріализмъ. Але не зовѣтъ справедливо; сему матеріализму не достаетъ єго непримиримого брата — нематеріализму; биць не почувавъ ще противенства мѣжъ матерію и житемъ, мѣжъ тѣломъ и нематеріальными духомъ; донерва рѣзке выявлене сего противенства надаетъ матеріализму єго характерній очерты. Наивнымъ способомъ сама матерія вважається ту чимъ живымъ, чувствуючимъ и мыслячимъ; про величезній трудности, якіи крыются ся въ такомъ пониманію рѣчи, ту ще й гадки нема. Сю науку про матерію, основу всего и одностайно надѣлену житемъ, чутемъ и мысленіемъ, называемо гилозоизмомъ (наукою про живу матерію); властивый матеріализму такъ якъ и єго противники мѣстятъ ся въ нѣй ще не разпознаній и не раздѣлений, такъ що она развиваючись мусѣла бъ сама разбѣгти ся въ двѣ противній стороны, коли бъ матеріалистичній элементъ въ нѣй все таки не бувъ переважаючій и не чинивъ си попередъ всего вступомъ до властивого матеріализму.

Представниками того гилозоизму являются ся т. зв. йонъскій физіологи: Талесъ, Анаксимандеръ и Анаксименесъ, всѣ три зъ Милету въ Малой Азіѣ Талесъ (640 передъ Хр.) первѣстною матерію, зъ котрои все повстало, уважає воду, запевно задля оживляючои и зрощаючои силы мокроты и задля того, що пожива и насѣня, зъ которыхъ повстаютъ и одновляють ся всѣ животворы, таожъ мусать бути вохкѣ. Анаксимандеръ (ок. 611 передъ Хр.) бачить первѣстну причину всего въ якійсь неозначеній що до якости а безконечно розширеній матерії (ѧπεῖσσι), зъ котрои донерва видѣлюється тепло и холодъ, сухость и вохкость. Анаксименесъ (молодшій бдь Анаксимандра) бачить основу всего въ воздухѣ, черезъ котрого разрѣджене або згущене повстаетъ огонь, вѣтеръ, хмары, вода и земля.

Хочь и якъ ще наивными могутъ выдавать ся тѣ поясненія, то все таки въ нихъ уже лежать зароды до найважнѣйшихъ науковыхъ помысловъ. По перше: Се вже великій крокъ, коли супротивъ многобожного пониманія природы, послия котрого всяка рѣчь выплыває зъ волѣ якогось ѿ только властивого божества, т. зи. кожда рѣчъ має въ собѣ іншій первѣстокъ, а затымъ и мовы не може бути про якійсь одноцѣлій звязокъ въ природѣ, безъ котрого зновъ не можлива жадна правдива наука природничча, — ту першій разъ починася пошукуване за якоюсь спольною природною причиною всѣхъ рѣчей, за чимъ такъ загальнимъ, що бы остаточно звязувало всѣ подобній явища природы въ одну одностайну цѣлість. А есть оно, те спольне въ рѣжнородныхъ явищахъ; въ науковѣй мовѣ се спольне зове ся законъ природы; ажъ тодѣ, коли усвоено ту мысль, починася шукане за тими законами, — и се есть заслуга йонъскіихъ физіологовъ, що они першій разъ ту мысль ясно по-

няли и высказали. По друге: Всѣ рѣчи, се згущена або разрѣджене вода, згущеный або разрѣдженый воздухъ, — всѣ рѣчи суть затымъ только рѣжными станами скupленія однои и тои самой основной матерії. Ся теза есть основною пôдвалиною вси нашей хеміи и физики, и єтъ также тѣ давній физіологи першій разъ внесли въ мыслене людске. По третє: Коли вся природа становить единство, а затымъ мѣжъ органичными и неорганичными истотами нема сущнои, непроходимої бездны, то выходить прямо, що всѣ неорганичній тѣла вытворились звѣльна зъ первѣстной матерії, а всѣ организмы таожъ звѣльна розвились зъ тѣль неорганичныхъ — чи то безпосередно зъ первѣстной матерії, чи посередно зъ си дальнихъ перетворобъ; теза ся виявлять таки есть основною пôдвалиною сучасної науки о розвою природы. Анаксименесъ навчає, що черезъ згущене зъ воздуха вытворились вода и земля; Анаксимандеръ навчає, що при помочи вѣчныхъ вировыхъ рухобъ изъ згущеного воздуха вытворились безчисленній свѣты и що земля первѣстно находилась въ станѣ плыннобмъ. Порбнаймо тѣ помыслы зъ основною думкою теоріи Канта и Ляпласа про повставане свѣта, а побачимо потверджене сказаного выше, що вже ту, въ первопочинахъ философіи поставлено такій теорії, котрій й доси остались незрушеній, тольки що зостали ширше понятій и глубше умотивованій. Але й сучасна наука о розвою организмовъ має ту свого першого предтечу — Анаксимандра. Онь навчає, що всѣ живучі истоты повстали въ водѣ пôдъ впливомъ сонѣшного тепла, и були подобній до рыбъ, оброслій шпильковатою покривою; только згодомъ они вийшли на сушу и перетворили ся въ земній животини.

(Конець буде.)

ЖИДЫ ВЪ ЖИТІЮ И ЛІТЕРАТУРѢ.

II.

Жидовска литература гебрейска и жаргонова.

(Конець.)

Чого не достаетъ мовѣ гебрейской, щобъ була мовою товарискою и для народа зрозумѣлого, — се має іншамова, котра вправдѣ інколи й мовою настоящою не вважає ся и часто въ погорду подає ся, та про те живе въ устахъ звышь пôвнія миліона жидовъ, т. е. двохъ третинъ цѣлого жидовскаго племене. Се есть т. зв. жидовско-нѣмецкій жаргонъ, котримъ говорять всѣ жиды въ Россії, Польщѣ и Галичинѣ, майже всѣ въ Румунії зъ вимкомъ т. зв. іспаніолдовъ, т. є. іспанськихъ жидовъ, що говорять іспанськимъ жаргономъ, — и жиды въ тихъ частяхъ Угорщини, що притыкають до Галичини. Жаргонъ жидовско-нѣмецкій, се властиво не що інше, якъ только посованій нѣмецкій діялектъ, перемѣшаній словами и зворотами іншихъ бесѣдъ, а особливо гебрейскою, польскою и рускою, безъ огляду на якій небудь правила граматичній. Про єго складъ и походжене було богато писано, але се ту не належить до рѣчи. Для того только коротенько ту нагадаємо, що лексикальный складъ жаргону буває дуже рѣжнородный одновѣдно до мѣсцевости; и такъ и. пр. найнишій верстъ жидовскій въ Россії и Румунії домѣшують до свого жаргону майже третину россійскихъ, зглядно румуньскихъ слобъ, мѣжъ тымъ коли бесѣда освѣченійшихъ жидовъ въ Галичинѣ и побічній Угорщинѣ майже чисто нѣмецка, только зъ жаргономъ выголосомъ. Хочь

и якъ мало така неправильна и перепутана мова сама для себе могла бъ заслугувати на увагу, то все таки зъ нею мусить числити ся всякий дѣль, дбалый о освѣту того народа, который нею говорять и є ѿ въ повнѣ розумѣвъ. Хто хоче вести тѣснѣйшій знозини зъ низшиими верствами россійскихъ, польскихъ або румуньскихъ жидовъ, той иѣлкимъ свѣтомъ безъ знаня жаргону не оббѣде ся. Розширеню жаргону мѣжъ жидами допомагало богато й те, що, якъ мы высше сказали, Мендельсонъ впровадивъ певный ладъ въ уживаннѣ гебрейскихъ литеръ для вѣмецкої мовы, а читати по гебрейски мусить умѣти кождый жидъ и кожда жидовка, хочь бы й якъ впрочемъ були неосвѣчені, бо безъ того не могли-бъ бдправляти своихъ щоденныхъ молитвъ, гебрейскими буквами написанихъ. Одси то й пішло, що жаргонъ не толькож въ гебрейской скорописи почавъ уживати ся до всякихъ приватныхъ кореспонденцій мѣжъ жидами, але швидко одержавъ и свою особну литературу, про котру ту хочемо подати коротенькій загальний очеркъ.

Давно вже старались деякій рабини толкувати и поясняти неосвѣченому народови, а особливо жѣнкамъ, несвѣдущимъ гебрейской мовы, молитви и выклады біблійні ихъ розговорною мовою. Одси пішли перші книжки писаний жаргономъ: дѣла религійного змѣсту, мѣжъ которыми вызначаються цѣкава книжка „Zenah-igdahn“ або „Teutsch-chumisch“: есть ее популярне появлене пяти книгъ Мойсеевихъ, переплѣтане побожными легендами и морализующими приказками; сю книжку и доси побожній жидовки звыкли що суботы читати. Жидовска мова въ той книжцѣ доволѣ чиста и выявляє писателя начитаного въ Тальмудѣ и логично мыслячого, що користно вирѣжнове сю книжку бдь большої по путаныхъ писанъ тальмудичної литератури послѣдніхъ часівъ. Не такъ уже чиста и ясна есть каббалистична познѣйшого походженя книжечка „Nachlas-Zewi“, котра мала на метѣ вчинити для жидовского жѣноцтва доступними тайнами Каббалы. За сими творы пішли переклады всякихъ религійнихъ дѣль, цѣлої біблії и всѣхъ молитовниківъ. Ба навѣть богато молитвъ особливо для жѣночкъ и поспаисувано въ жаргонѣ: сю були т. зв. „Techinos“, котрій жѣноцтво зъ большою вподобою читало, нѣжъ незрозумѣлій молитви гебрейской. Въ найновѣйшихъ часахъ зъ тими „Techinos“ пороблено богато надужить, черезъ що они втеряли велику частину свого давнаго кредиту.

Коли-жъ появились реформаторы и почавъ ся новий поступовий рухъ, то й на занедбуваный доси жаргонъ звернено пильнѣйшу увагу. Особливо въ Россіѣ и въ россійской Польщѣ повстала звѣльна богата литература жаргонова, котра забирає въ свїй обсягъ чимъ разъ больше галузей людскаго знаня. Правда, годѣ ту шукати якои небудь хочь трохи мѣродайної литературы фаховои, бо маса всякого народа, а надто ще жидовскаго, котрый такъ довгї столѣття живъ зовсѣмъ бдучженій бдь усякого свѣтскаго знаня, мало проявляє похопу до такої литературы. Тому то жаргонова литература выходить якась дуже дѣтска, неэрѣла, початкуюча. И такъ н. пр. по части языкоznавства кромъ гебрейскихъ граматикъ мають ся толькож певнаго рода словницѣ, въ которыхъ безъ ладу и складу поставлено оббѣч себе слова зъ кѣлькохъ рбжныхъ языковъ. Поворотъ до лѣпшаго становить хиба послѣдними часами (1878 р.) въ Варшавѣ кандидатомъ философіи

и исторія Б. Цацкінымъ уложенный прекрасный учебникъ великорускої мовы въ трехъ частяхъ методою Оллендорфа, н. з. „Практическое руководство для основательного изученія русскаго языка въ теченіе полугоада“. Тою самою методою послугувавась и я при укладаню першої части свого учебника польскої мовы н. з. „Nauka jêzyka polskiego dla Izraelitów, Lwów, 1885.“ Учебники рахунокѣ въ мѣстѣ по бблѣшѣй части толькож 4 дѣланія и що найбѣльше ще правило трехъ. Историчныхъ дѣль маєт ся доволѣ, рбжного змѣсту и рбжной стойности, переважно менше якъ середної; найбѣльша часть ихъ говорить про давнїй дѣла и пригоды, якъ н. пр. исторія Александра Великого, зовсѣмъ разбавлена двоглядными казками, и т. и. Въ р. 1885 появилась у Еренпрейса у Львовѣ исторія Наполеона I-го и III-го.

Але найбѣльше зроблено на полі надобної литеаратури (беллетристики) и сїй именно литеаратурѣ судилось сильно напередъ повести дѣло освѣты жидовства. Въ часѣ моїхъ проїздѣкъ по Россії въ р. 1879 стрѣчавъ я въ многихъ жидовскихъ домахъ великій зброники жаргоновыхъ творовъ, що зовсѣмъ показно презентували ся. Натомѣсть у галицкихъ и румуньскихъ жидовъ, де ся литеаратура не дойшла ще до такого значенія, бачимо все таки вкорѣненій звѣчай, що кождый жидъ на суботу, коли перестає всяка праця и всяке занять, запаусється маленькимъ жаргоновимъ оповѣданьмъ, исторійкою, „Maasos“. Коли затымъ въ Россії и россійской Польщѣ друкують ея переважно бблѣшѣй оповѣданія, романы, зборки поезій и драматы, то Галичина продукує переважно толькож коротенькій, найбѣльше 2 листы малого формату обнимаючій брошурки, котрій по мѣсточкахъ и селахъ розносять вандруючій рознощики (Packenträger) и продають по дуже низзенікѣй цѣнѣ (1—5 кр.) Загаломъ галицка литеаратура жаргонова поки що являється толькож партаккою роботою, котра зъ россійскою нѣякого порбнання не выдержує. За то галицкій накладцѣ присвоили собѣ некрасивій звѣчай перепечатувати неохороненій нѣякою уставою прасовою творы россійскихъ авторовъ и то въ скороченомъ та попсованомъ видѣ, на поганомъ паперѣ и зъ безлѣкомъ блудовъ друкарскихъ. Тымъ они причиняютъ ся богато до збудженя погорды для жаргонової литеаратури у людей освѣченыхъ, ба навѣть, що гбре, и у неосвѣченыхъ.

Въ Россії и россійской Польщѣ зроблено справдѣ найбѣльше для розвою жаргонової литеаратури, мѣжъ тымъ коли участь Галичини и Румунії являється дуже малою и вбогою. Въ Россії навѣть найчѣльнѣйшій гебрейскій пасателѣ не цурають ся входити въ звязокъ зъ простимъ народомъ при помочи сеї, для него одиноко зрозумѣли мовы, и такимъ робомъ причинюватись до его освѣченія и піднесенія.

Переходачи до огляду беллетристичныхъ творовъ жаргоновыхъ, звернемо передовсѣмъ увагу на поезію. Ту попередъ всего стрѣчаемо богатый збръ пѣсень (Volkslieder) укладаныхъ и спѣваныхъ поодинокими авторами, а переходачихъ по части и въ уста широкой масы народа. Въ укладаню такихъ пѣсень бдзначились особливо: Гольдфаденъ зъ Россії, котрого пѣсня „Jüdele“ може вважати ся взбрцемъ характеристики; дальше галичанинъ Вольфъ Еренкранцъ, у жидовъ загально звѣстный підъ назвою Wölfil Zbagażer, котрому мы въ слѣдуючомъ н-рѣ посвятимо особну статейку. Богато пѣсень его появилось въ бблѣжнихъ збрѣ

никахъ, а въ конца разомъ въ тритомовомъ зборнику „Makel Noam“ (палица ласки). Они обзываютъ ся богоизвестіемъ гумору и правдивою характеристикою жидовскаго житія и мысленія. Они появились рѣвночасно въ гебрейской и жаргоновой мовѣ и однъ разу стрѣтили велику симпатію у всѣхъ жидовъ. Навѣтъ славный, недавно помершій критикъ гебрейской Петро Смоленскій, котрого остре перо не пощадило анѣ одного гебрейского автора, дуже похваливъ Еренкранцомъ пѣснѣ и говоривъ о нихъ, что деяихъ мѣсцы въ его поезіѣ навѣтъ Гете и Шиллеръ не мусѣли-бѣ встыдатись. Кромъ зборника „Makel Noam“ выдавъ Еренкранцъ ще другій маленький зборничокъ „Makel Chowlim“ (палица строгости), въ котрѣмъ звычайнымъ своимъ сатирическимъ способомъ осѣпвуетъ справу выкращеного цадика (рабина чудодѣя) эъ Садагуры.

За починомъ Еренкранца, корыстуючись тою пріильностью публики, яку здобули собѣ его пѣснѣ, побѣла цѣла громада „людовыхъ спѣваковъ“ въ Галичинѣ, наслѣдующи заразкаго спѣвака эъ большою або меншою вдачею. Найзначнѣйшій мѣжъ ними: Озеръ Рогатинъ изъ Львова, Берль изъ Бродовъ, Берль изъ Шафиръ изъ Переяславля и др. Можна сказать, что кажде значнѣйше мѣсточко въ Галичинѣ має свого „Volksinger“-а, котрый при всякихъ народныхъ празднікахъ не толькож чужїй, знай и улюблений, але и свои ново уложеніи пѣснѣ продукує.

На особливу увагу заслугує жаргонова литература драматична. При загальномъ гумористично-сатирическому настрою тои литературы зовсѣмъ природно вышло, що розвилась ту одна толькож комедія. Правда, и ту Галичина майже нѣчого одѣть себе не внесла, коли не згадувати про деякій невдалій наслѣдування европейскихъ писательствъ. Выше згаданый Гольдфаденъ збравъ навѣтъ гарну трупу театральну, котра эъ най-красшими успѣхомъ выступала эъ разу въ Букарештѣ, опѣся въ Одесѣ и въ многихъ іншихъ мѣстахъ. Репертоаръ тои трупы складався майже эъ самыхъ толькож комедій оригинальныхъ, характеризуючихъ жите жидовске въ подобный способъ и въ подобномъ дусѣ, якъ и пѣснѣ. Въ часѣ мого побуту въ Одесѣ въ р. 1879 давала ся трупа представленія въ тамошнѣмъ Маріинскомъ театрѣ при величезнѣмъ натовѣ зрителївъ, мѣжъ которыми было богато й христіянъ. Одинъ изъ акторовъ тои трупы, Горовицъ, родомъ изъ Станиславова, збравъ опѣся власну трупу и объездивъ эъ нею эъ добрымъ успѣхомъ усю Галичину, послугуючись Гольфаденовимъ репертоаромъ, хочь трупа єго далеко не добривуала трупѣ Гольдфадена.

На поль новелістики и романистики початокъ зроблено перекладами дивовижныхъ оповѣдань. Творы такї, акъ „Тысяча ночей и одна“, „Ринальдо Ринальдини“ выдержали по концѣ выдань. Познѣйше писано богато оригинального, змѣсту большу або меншу навчаючого. И ту переважає тонъ гумористичный, а деякій творы мають непослѣдно вартостъ литературну. Галицкій жиды и на сѣмъ поль стоять найизнѣше, не толькож низше одѣть своихъ российскихъ, але и одѣть румунскихъ одновѣрцевъ.

Въ першомъ рядѣ треба намъ ту згадати про книжечку, котра мѣжъ жидами зробила величезне вражѣніе и выкликала могучій рухъ поступовий. Зовесь она „Das Polnische Jüngel, eine Selbstbiographie“, написана Изакомъ Еліясомъ Линецкимъ въ Одесѣ при конца 60-тихъ ро-

цівъ. Представляється тамъ т. зв. хуситъ, т. є. побожный жидъ, вѣрючий въ рабинській чудодѣйства, котрый оповѣдає цѣле свое жите одѣть самого вродженя ажъ до смерти. Книжка ся справедливо може быти поставлена на ряду эъ славною повѣстю Смоленскаго „Hatse bedarke hachaim“ (Зблуканый на дорозѣ житія). Эъ быстрымъ дотепомъ, нерѣдко эъ пекучою ироніюю малює тутъ авторъ станъ жидовъ хуситовъ, але не менше остро односить ся й до т. зв. поступовцівъ, котрій свою розпустою и недостачею глубшою моральной основы житія толькож бдѣтрашуютъ своихъ фанатичныхъ одновѣрцевъ одѣть єзякого поступу.

„Nicht mit Spotten, nicht mit Lachen“

Капп мал einen Menschen übermachen — оттакій написъ дає бы одному роздѣлови свои книжки зверненому до освѣченыхъ жидовъ; я радо подавъ бы его ту въ перекладѣ, колибѣ тѣсній рамы сего письма на се дозволяли. Гуморъ и стиль Линецкого зближуєсь дуже до великого российскаго сатирика, Николы Гоголя.

Дальше стойти згадати про жаргоновій оповѣданія эъ российско- жидовскаго житія, подписаній буквами: J. H. L., одѣть котрими крѣє ся звѣстный гебрейскій писатель Ш. И. Рабиновичъ, про котрого я давнѣйше вже згадувавъ; особливо повѣсті „Pawel Sidorowicz“, Die erste Liebe“ и др. тѣшать ся великою любовою у публики. Тойже Рабиновичъ выдавъ що року „Календарь для российскихъ жидовъ“, въ котрѣмъ мѣстить ся богато пожиточныхъ популярныхъ розправъ эъ усѧкихъ галузей людскаго знанія. Дальше назувъ ще жаргоновыхъ новелістовъ: М. А. Чакеса, Н. Дlugача, Шумира и т. и.

Въ загалѣ эъ похвалою треба ту піднести, що кромъ немногихъ дробныхъ, головно въ Галичинѣ продукаемыхъ фабрикатовъ книгарскихъ вся литература жаргонова старає ся ширити любовь до освѣти и науки мѣжъ темною жидовскою масою.

Що тыкається газетъ выдаванихъ въ жидовскому жаргону, то ось списъ тихъ, котрій менѣ звѣстній: 1) „Haioetz“, заснована 1874 р. въ Букарештѣ, під часъ российско-турецкої вѣйни выходила 4 разы, а теперъ 2 разы въ тиждень; 2) „Das jüdische Volksblatt“, тиждневникъ выдаваний въ С. Петербурзѣ А. Цедербаумомъ, выдавцемъ гебрейскога часописи „Hametz“; 3) „Die jüdische Gazetten“ въ Нью-Йорку, тиждневникъ, котрый передъ двома року зробивъ бувъ невдалу пробу выходити що день; 4) „Der Jude“, тиждневникъ, выдаваний Е. В. Рабиновичемъ въ Лондонѣ, 5) „Jüdische Zeitung“, тиждневникъ выдаваний у Львовѣ Х. Рогатиномъ а основаній ще въ 60-тихъ рокахъ талановитымъ М. Моромъ; 6) „Drohobyczer Zeitung“ Г. А. Жупника въ Дрогобычи; 7) „Der wiener Israelit“, выходить два разы въ тиждень у Вѣднѣ; 8) „Pester jüdische Zeitung“, три разы въ тиждень у Пештѣ; послѣдній четыри газеты выходять въ языцѣ дуже зближеномъ до чистої нѣмецкої мовы.

Изидоръ Бернфельдъ.

О становици женщины въ старинномъ законодательствѣ русскомъ.

(Конецъ.)

II.

Навѣши отей найважнѣйши законы, пригожій для дослѣдованія нашихъ, приступаю до рѣчи.

1. Вартость женщины. Яку вартость приспівала руске законодательство женщинѣ, можемо довѣдати ся эъ о-

и плать, якій постановлювалася Правда Руска за убийство женщины, а якій за убийство мужчины. Ту треба мимоходомъ примѣтити, що Правда Руска и инишій древній рускій законодательства припадають на той часъ, коли за убийство ще не карало смертю, а толькіо плачено призначену закономъ цѣну. Вѣдомо, що въ первѣстнѣмъ, дитиннѣмъ вѣку кожного народа була лична месть: жена и дѣти метили убийство мужа и брата; братъ местилъ убийство брата и т. д. О такої личной месть, голова за голову, поучаютъ настѣніи Гомеровій, де некотрій черты зъ исторії римской (н. пр. оповѣданіе про Гораціївъ и Куріаціївъ), доносять намъ пѣсеніи Осіяній. Лична месть була и у піонерніхъ народовъ, о чомъ найлучше учить *Saxo Grammaticus*¹⁾ въ Исторії Данії кн. 5. пишучи о законодательствѣ Фронтоніа: Онъ ухваливъ, що всякий споръ має рѣшатися мечемъ и що всіоди ради силою, якъ словами належить свого права доходити. Така месть кровава була приписана и въ рускому „*Оу́стасѣкъ о всицѣхъ пошильнахъ и въ оу́роцѣхъ*“²⁾ (оплатахъ): Проливая во кровь члвцькоу, за кровь бнога да прольтеся кровь; такъ само въ договорѣ Игоря зъ Греками:³⁾ „*аще оу́сьєть Хрестованінъ Рѹсина, или Рѹсинъ Хрестованіна, да держимъ вѣдеть створиный очиниство отъ ближнинъ оу́гъєнаго,— да оу́бъєть й*“⁴⁾. Таку постанову о мести спорѣдненіхъ припала такожъ первѣстна Правда Руска заразъ зъ самого початку.

Однакъ въ поступкѣ культуризму суспільності замінилась первѣстна партікулярна месть на взаимне порозумѣніе и угоду; а щобы угода була большь умбркована, перенесено залагоджуване справъ на третю особу с. е. на урядъ. Такимъ робомъ перемінилась приватна месть на публичне чинене справедливости. Наставъ тодѣ образъ одношення кары до вини, а нагороды до здѣланої кривди. Винний плативъ сторонѣ покривденій, а ся залишила приватну крѣваву месть. Такъ уже въ часахъ героїчныхъ Греції давано грошъ за голову⁵⁾; такій угоды убезпечили: Кароль Великій въ значній часті Европы и Альфредъ въ Англії; була така угода зъ Данії, Швеції, Ішланії и Уграхъ. Такожъ въ Польщѣ установивъ Казимиръ В. въ Статутѣ зъ р. 1347, въ мѣру стану обидженого и посли якості вини заплату за убити голови шляхотскій, вѣйсковій и мужичій.⁶⁾ Такій самій оплаты трошевій за убийство людей, званій „*вирами*“, запроваджено вже давнійше на Русі и поодинокій цѣнії унормовано въ додатковѣй⁶⁾ Правдѣ Рускѣй.

Коли поступитъ науковий и просвѣтній піднімѣсь значнє чоловѣка, то природно, що оплаты за убийство не могли подобатися тімущимъ и розумнимъ людямъ. Такъ вже Володимира В. спонукували епископи грецкі, щобъ згдно зъ христіанскими грецкими правами и зъ правомъ римскимъ зиць давніу приватну месть або вири, а запровадивъ кару смерті. Володимиръ згодивъ ся и зачавъ убийцѣвъ карати смертю. Однакъ въ коротцѣ явились знову передъ нимъ епископи и старцѣ, які доносить лѣтопись Несторова, и сказали: „*Рать много, аже вира, то на шроцжы и на конихъ коуди*“⁷⁾. Володимиръ сказавъ: „*Тако коуди. Н живаше Болодимиръ по оустроjenію Отъюю и Дѣдюю*“, т. е. запров-

¹⁾ *Saxonis Grammatici Danorum historiae libri XVI. trecentis ab hinc annis conscriptae. Basileae 1804.*

²⁾ Въ „*Русскихъ Достопамятностяхъ*“ Дубенського, II. стор. 1.

³⁾ Выдана Тимковского, стор. 24.

⁴⁾ Feith, Antiqu. Homericae, II. ст. 8.

⁵⁾ *Volumia Legum I. pag. 15. de percussionibus militum, nobilium et kmethonum.*

⁶⁾ Розширеной черезъ наслѣдниківъ Ярослава Мудрого, т. е. Изяслава, Святослава и Всеволода.

⁷⁾ Якъ видно, вири уживано на удержаннѣ вѣйска и коней.

дивъ назадъ приватну месть и вири. Розумѣє ся, що познѣйше, коли Русь и Литва зъ Польщею уживає спблойної культуры и установляє законы, и въ Польщѣ явились люди, котрій не могли ногодитися зъ оплатами за жите людеке. И такъ польскій правникъ Янъ Остророгъ въ дѣлѣ „*Monimentum... sub rege Casimiro pro reipublicae ordinatione congestum*“¹⁾ предкладає Казимирові Ягайловъчикові, щобъ убийця бувъ горломъ караний, пытаючись: *an pecunia redimet recessatum? Vita vel libertas ad imenda homicidae.* И дѣйстно Матвій Корвинъ р. 1486. установивъ кару смерті²⁾ на убийцю шляхтича. За хлопа плачено и дальше оплату, звану „*головщина*“. Такій самъ станъ и въ Статутѣ Литовскому 1. редакції.

Такій подѣль підъ зглідомъ вартости житя не могъ ученымъ людямъ подобатися. И такъ вже за Жигмонта I. р. 1511. писавъ Леонардъ Кокусевъ въ дѣлѣ „*De Homicidiis Plebeiorum*“, що рѣвна кара має бути за убитого хлопа и шляхтича. Коли одтакъ реформа релігійна Люстра розбудила большу бачність на поодинокі класи людей, почato застновлятися надъ однѣчными и рѣвними правами кожного чоловѣка. Ся людека справа найшла въ Польщѣ найбльше приклонниківъ у дисидентовъ. И такъ Фрічъ Моджевскій³⁾ говорить за карою смерти такъ за убийство хлопа, якъ и шляхтича. Такъ само Прилускій⁴⁾ въ своихъ Статутахъ. Но не такъ скоро запроваджено въ Польщѣ загальну кару смерті. Бо коли для Литви и Волынѣ впроваджено кару смерті за убийство хлопа вже въ Статутѣ Литовскому 3. редакції, то въ Польщѣ впроваджено ажъ въ р. 1726⁵⁾, взявши за правило 12 розд. Статута Литовскаго 3. редакції. Якъ видимо, Статутъ Литовскій випередивъ въ ліберальнихъ ідеяхъ законодательство польське.

И умисно представивъ коротко поступъ думокъ, що одбувъ ся ктъ нашомъ рускому законодательству о вартости житя чоловѣка, щобъ тымъ легше можна поняти, зъ якои причини запроваджено и яке значніе мали оплаты за убийство людей, въ Правдѣ Рускїй названій „*вирами*“⁶⁾, а въ Статутѣ Литовскому „*головщиною*“.

Въ Правдѣ Рускїй (§. 3. и 4.) визначена оплата за голову убитого княжого мужа 80 гривенъ, котрій побирає, розумѣє ся, князь, противно одѣ Статута Литовскаго, де головщину побирала покривдженна сторона. За убийство низшої касты вольныхъ людей, — а належали ту: тивунъ боярскій, мечникъ, княжій отрокъ, конюхъ, поваръ — плачено 40 гривень, с. е. поединчу виру. За убийство же кождої женщины вольної установлена законна кара 20 гривень. Видимо зъ того, що вартость женщины узнало давнє руске законодательство о половину меншою одѣ вартости мужчины вольного. Виємокъ въ Правдѣ Рускїй (§. 13.) и Статутѣ Литовскому (І. ред. X. арт. §. 2.) становить невольниця (роба), которая въ обохъ законодавствахъ више оцѣнена одѣ не-

¹⁾ Выдавъ Ковнаскій, 1818.

²⁾ Vol. Leg. I. p. 371.

³⁾ Въ дѣлѣ: *Commentariorum de Republica emendanda libri quinque, Basileae 1554.*

⁴⁾ *Leges seu Statuta ac privilegia regni Poloniae. Cracoviae 1553.*

⁵⁾ Vol. Leg. VI. p. 781.

⁶⁾ Вира есть правдоподобно слово норманське, занесене на Русь зъ Скандинавії и бдповѣдає після Шлецера (Правда Русьская, Нѣбр. 1767) германському *Wehr Geld* = плата за голову убитого чоловѣка. Раковецкій же (Правда Руска — Warszawa 1820 2 томы) думає, що вира есть спблойного походження зъ польскимъ *wiadunek* = нѣмецкое *Vierding*. с. е. $\frac{1}{4}$ часть гривни римської, або 3 унції. О тобмъ свѣдчить Schiller in Thesauro antiquitatum Teutonicarum, Ulm 1728 s. v. *ferdon*. Ся вири рівнялась 40 гривнамъ куїнъ въ Правдѣ Рускїй, а 10 гривнамъ срѣбла въ Грамотѣ Мстислава.

вольника. Въ Правдѣ Рускѣй за „холопа“ плачено 5 гривенъ, а за „робу“ 6 гривенъ. Причина сего безъ сумнѣву лежить въ тѣмъ, что при оцѣниванию невѣльницѣ не брано згляду на еи свойства яко чоловѣка, але яко силы робучои; а треба знати, что невѣльница могла быти до рѣжнороднѣйшихъ занять ужита, якъ невѣльникъ.

2. Хоче руске законодательство оцѣнило вѣрно духови часу чоловѣчу гдѣнѣсть женщины низше, якъ гдѣнѣсть мужчины, то все-же таки подъ многими зглядами взяло женщину въ опѣку и надѣлило великими привилѣями. Именно беременна женщина зѣстала оточена опѣку Статута Литовскаго. И такъ въ А.¹⁾ VII. 22. сказано, что беременну невѣсту засуджену можна стратити ажъ по бѣдѣтому полозѣ, а навѣть выроку смерти не можна засудженой вѣасиѣшче прочитати, якъ ажъ тодѣ, коли мае быти выконанымъ. Право се есть повне гуманности, позаякъ боязнь смерти есть страшнѣйшина, якъ смерть сама, а за тымъ мала бы некорыстный впливъ на здоровье дитяти. Дальше въ хосенъ слабокъ женщины постановивъ Статутъ С. XI. §. 15.²⁾, что хто-будь, чи то зо своеволѣ, чи то зъ пянства або умысно невѣсту беременну, будьто зо шляхоцкого, будьто зъ простого стану потрутитъ такъ, что зъ того потрученїя женщина та поронила-бѣ, тодѣ виновникъ мае посля стану женщины заплатити кару, чверть року сидѣти въ вежи (турмѣ), въ протягу одного року черезъ чотыри важнѣйши свята при дверяхъ церковныхъ на подъвышеномъ мѣсцѣ стояти, грѣхъ вызнавати и поправу обѣювати. Сли бы же мати и дитина умерли зъ такого потрученїя, тодѣ се переступлене мае уважатись за убийство двохъ людей.

3. Наслѣдство женщины. Що до наслѣдства, то женщина въ литовско-рускѣй законодательствѣ не була на рѣвнѣ поставлена зъ мужескимъ поколѣнемъ. Передовѣсъ иѣдомо, что слушнѣсть и розумъ вымагали въ славянскѣй правѣ, щобъ наймолодшій сынъ, яко найелабше физично розиненый, наслѣдувавъ найлучшу часть спадшини³⁾. Тому то наймолодшій сынъ зѣстасе на мѣсци, дѣстасе хату зъ хозяйствскими будовлями и волы (Пр. Р. §. 64.).

Послѣ Статута (С. V. 14.) недвижиме батькѣвске майно наслѣдуютъ, рѣвно якъ въ правѣ франконскѣй, только сыны, або въ недостатку ихъ мужескій близкыи по батькови. Дочки дѣставали только сплату въ вартости $\frac{1}{4}$ части, си выходили замужъ, яко „посагъ“. (Ст. Л. IV. 7.) Лише Правда Руска надала дочекамъ боярскимъ привилѣй, что они, наколи не було братоў, самі цѣлу землю по батькови наслѣдували (Пр. Р. §. 86.). Инакше дѣялось зъ майномъ матери. Ту примѣтити належить, що женщина въ законодавствѣ рускѣй въ загалѣ могла розпоряджати своимъ, єй записанымъ або дарованымъ майномъ посля вподобы. Такъ ото мати могла передъ смертью записати свою часть майна, кому хотѣла; если однакъ иѣкому не записала, то дѣти, сыны и дочки, разомъ помѣжъ себѣ на рѣвнѣ части дѣлили. (Ст. Л. A. IV. 2. и Пр. Р. §. 96. и 98.). Такъ само дѣти зъ рѣжныхъ матерей а зъ одного отца беруть спадшину только по своимъ матеряхъ, коли противно майно отца зарѣвно помѣжъ всѣхъ сыновъ зъ рѣжныхъ матерей дѣлить ся. (Ст. Л. A. IV. 25. и V. 15.; Пр. Р. §. 88.).

Не менше опредѣливъ Статутъ Л. право наслѣдства и для вдовы. И такъ С. IV. 2. постановлено, що вдова, котра має свой приданый „посагъ“ и записане бѣдъ мужа „вѣно“,

¹⁾ Черезъ А зазначую I. редакцію Статута, а черезъ С Г. I. редакцію.

²⁾ Порбн. Законъ Судный въ Русск. Достопам., стор. 185.

³⁾ Въ Францѣ, Нормандїѣ, Англіѣ и въ Нѣмеччинѣ наслѣдувавъ найстаршій сынъ. И въ Польщѣ запроваджено майоратъ року 1470. зъ такъ званою ординацію Тарновскаго.

мае обое по смерти мужа задержати, а проче переходить на сыны, а зглядно на дочки. Коли-же бы вѣна за житя мужа не мала записаного, то до смерти або до евентуального выходу замужъ мае побирати рѣвну часть зо спадшины разомъ зъ сынами. (Пор. Пр. Р. §. 88.). Если-же бы була бездѣтна вдова, тодѣ належить ся єй $\frac{1}{3}$ часть цѣлого майна мужа, а прочи $\frac{2}{3}$ бѣдѣть до близкыихъ мужа. (Ст. Л. A. IV. 3.). Зъ того всего выходить, що права Статута забезпечили женщинѣ бѣльшу участъ въ спадшинѣ, якъ н. пр. право франконскe.

4. Въ звязи зъ наслѣдствомъ пѣднѣсти належить, що женщина такъ въ Правдѣ, якъ и въ Статутѣ могла обнити самостойну опѣку надъ осиротѣлыми своими дѣтьми. Въ такомъ разѣ она сама бѣдовѣдала за всяки страты въ майнѣ, назначенѣмъ дѣтамъ (Стат. А. IV. 5. и Пр. Р. §. 93., 95. и Законъ Судный стор. 99.). Сли бы мати, яко опѣкунка, майно дѣтей своихъ марнувала або зле дѣтей провадила, тодѣ близкы кревнї, або и судъ могли єй право опѣкунства бѣдѣти.

5. Що-же тыкає ся житя женщины за мужемъ, то ту мали женщины бѣльшу волю и независимѣсть, якъ у іншихъ народовъ. Мартинъ Зайлерь (въ зборнику Мізлера де Кольофъ, т. II., стор. 11.) пише: *Matrimonia haud difficulter divelluntur; uxoribus licet concubinos suos tanquam adjutores conjugales habere, sed viris vitio vertitur alienos permolare uxores.* Великі свободы въ подружнѣмъ житю надаваъ женщинамъ Статутъ першою редакціи. Сї польги були причиною цѣлковитого упадку морального женщинъ на Литвѣ и Руси въ XVI. вѣцѣ. Тому Статутъ З. редакціи впровадивъ для запобѣженїя тому своеѣльному житю женщинъ острѣйши постановы и кары. Михаельонъ въ дѣлѣ „de moribus Tartarorum, Lituaniorum et Moschorum“, (Vasileae, 1615) жалує ся, що обычаї женщинъ змѣнили ся на гоцьше, бѣдъ коли зѣставаъ выданый Статутъ Литовскій. Сей бо имъ забезпечивъ вольну волю черезъ признане имъ вѣна зо стороны мужа, запевнене удержанїя до конця житя, узнане правного посѣданїя певної части майна зо стороны власныхъ родичвъ и своихъ мужевъ. (А. IV., §. 2., 3., 4., 7.). Черезъ се стались женщины бѣдъ того часу не только меншескромными, но и родичамъ, опѣкунамъ и мужамъ меншеслушными, а були навѣть и такі, що для скоршого обнитя добра спадковыхъ смерть мужамъ приспѣшували.

Щобъ ще лучше зрозумѣти, чому такъ остро выступивъ Статутъ З. ред. противъ неморальнѣмъ поступкамъ женщинъ, наведу ще характеристику житя женщинъ литовскихъ и рускихъ въ тихъ часахъ, яку подає Андрѣй Болянъ въ дѣлѣ: „de libertate politica seu civili“ (Cracoviae 1572): „Нынѣ, коли мѣсто ревнити о чесноты убѣгаємо ся о саму только выставиностi и нерозумну оказалось въ богацтвахъ, витаемо и принимаемо на найпершихъ сходинахъ и зававахъ самi только нехтолицѣ (adulterae). Однакъ у сучасныхъ женщинъ есть ще ее властиви, що такъ въ строяхъ суть залиблени, що радо у нихъ по всѣхъ заулкахъ мѣста швинають ся, одна другу бѣдѣю, а навѣть разомъ наливають ся“.

Згаданий острій постановы Статута З. ред. дотыкають, якъ сподѣвати ся можемъ зъ новыншихъ характеристицъ, передовѣсъ похвачуванїю женщинъ, розводу, многоженїства и женитбы зо сукрѣбными. Въ Правдѣ Рускѣй подобныхъ постановъ нема, позаякъ всѣ подобнї права, дотыкаючи су-пружества, були єдданий пѣдъ судъ духовный, якъ вышес было сказано, и судились посля законовъ церковныхъ и правилъ Св. Отцѣвъ, зѣбранныхъ въ „Кормчой Кнїзѣ“. Тому аналогіи постановъ Статутовихъ належить шукати въ Корм-

Original from

чой Кнізъ, а именно въ свѣтской еи части, с. е. въ Законѣ Судибомъ.

6. Передовсѣмъ належить пѣднести постановы противъ тыхъ, що порывають и уносять женщины. И такъ Законъ Судный (стор. 155.) постановляє: „**иже огноситъ дѣвицу, то да тепѣтъ сѧ огносци въ триста**“ (с. е. триста налиць). Острѣйшу кару постановляє Статутъ на порываючихъ дѣвицѣ або вдовы безъ волѣ отца и матери. Тамъ постановлено (С. XI. 13.), що женщина, котру бы хто порвавъ и унѣхъ безъ волѣ отца, матери або онѣкунівъ, має бути ѡдана підъ дозбрь чесніхъ невѣстъ. Коли покаже ся, що тая порвана невѣста не позволила на унесене, тодѣ уносячій має бути караний горломъ. Крѣмъ того спадає $\frac{1}{3}$ частъ майна уносячого на унесену невѣсту. Коли бы однакъ увезена дѣвица позволила була на увезене, то тодѣ така женщина тратить цѣлый отцѣвскій и материнський спадокъ, а увозачій житя не тратить.

7. Теперъ зъ порядку застановимося падь приписами Статута Лит. взглдомъ розводу. Въ засадѣ постановляє Статутъ (С. V. 13.), що подруже повинно ажъ до смерти бути въ чеснотѣ заховане; навѣть по смерти мужа не смѣє вдова передъ 6 мѣсяцями вийти замужъ за іншого. Тому то засуджує Статутъ тую вдову, що по смерти мужа передъ 6 мѣсяцями вийшла замужъ, на втрату записаного її мужемъ вѣна¹⁾.

Не мѣгъ однакъ Статутъ поминути приписовъ для розводовъ, котрій тодѣ именно мѣжъ шляхтою такъ були частії. Толькожъ такій справы мѣжъ супружествомъ, що дотыкали розводу, ѡдававъ Статутъ, заробивъ якъ и попередне законодательство руске підъ судь духовныї. Именно такій справы мають бути судженими властями духовными тої релігії, котрої суть особы, бажаючій розвѣдь дѣстати. Статутъ Л. толькожъ додає, що сли мужчи завинить на підставѣ дослѣдовання духовного суду, то тодѣ жена дѣстасе підъ мужа „оправу“, ѡдъ него записану, се-бѣ то третю частъ майна мужа (А. IV. 1.). Коли-жъ жена покаже ся винною, то тодѣ она тратить весь свої внесений посагъ. Коли бы розвѣдь бувъ опертий на правдивихъ, не зъ вини мужа або женої походячихъ поводахъ, то мужъ бере привѣнокъ, а жена свої посагъ. Судъ повиненъ бувъ списати вѣрино причини розводу и акты одолосати до суду того повѣту, въ котрому лежить майно розводячихъ ся. Судъ той мавъ судити після давнихъ уставъ. Пытане есть, що належить розумѣти підъ тими „давніми“ уставами, чи часомъ не уставы рускі о судахъ дувовихъ, котрій перейшли вразъ зъ культурою рускою на Литву. Въ такомъ разѣ були бы такій справы супружескій суджений після правъ каноничнихъ грецкихъ, що находитъ ся въ Кормчій Кнізѣ. Зъ принятемъ католицизму певно мусѣли уступити сї права рускі передъ уставами, походячими зъ захѣдної церкви, усталеними на тридентскому Соборѣ, а принятими зъ загалѣ въ Польшѣ.

8. Остро карано многоженство. И такъ С. V. 22. установлено, що хто бы, маючи одну жену, взявъ другу, має бути караний яко головний виновникъ, утратою чести и житя; и жена така, котра бы знаючи о другої жилючої женѣ вийшла замужъ, має підлагати такої самої карѣ. Не такъ острый законъ на се есть въ Кормчій Кнізѣ (Достоп. II. 156.): „**Иже дѣтъ женѣ, да сѧ иженетъ меншица съ сконими дѣтими, и да тепѣтъ твердъ**“; (меншица

одновѣдає въ Юстиніановомъ законѣ: „**иже послѣ снимъ поемши сѧ**“). Такій острѣй постановы закону въ Статутѣ Л. споводованіи були, якъ замѣчено вище, частымъ умыснымъ многоженствомъ, якъ засвѣдчає Лука Горницкій въ дѣлѣ „Dzieje w Koronie Polskiej“ (вид. 1828. стор. 53.): „do tego przyszlo, ze impune (bezkarwo) teraz bracia, siostry, synowey, stryje i insze powinne (спороднені) powinni pojmuja; sa i ci, co po dwóch żon mają, sa i ci, którzy z cudzymi żonami ślub biorą“.

9. Не ѿдъ рѣчи буде павести постановы противъ заключування супружествъ зъ кревними и похрестными. Сї постановы, уложеній въ дусѣ христіянськомъ, суть спільній Статутови и Кормчой Кнізѣ. И такъ Статутъ А. V. 22. заказує супружество мѣжъ тими, мѣжъ котрими заходить спороднене природне (cognatio naturalis), або правне (legalis), або посвоячене (affinitas), зг҃дно зъ правомъ каноничнимъ. Сей §. звучить такъ: Нѣхто не повиненъ поймати въ супружество сукровію до четвертої степенії, не вчиючи отца и матери. Заробиво не вѣльно брати жѣнокъ братівъ своїхъ, не толькож рѣдкихъ, але и стрыйнихъ, — дальше жѣнокъ стрыківъ и вуйківъ (cognatio legalis), ажъ бы минули 3 поколѣння по собї йдучи¹⁾. Сли бы же хто свѣдомо понявъ сукровію за жену, тодѣ такій, завѣзаний до суду земского, тратить півъ майна нерухомого, а въ недостатку такого, півъ майна рухомого на скарбъ пануючого. Жена-жъ, котра бы, знаючи о спокревиці, вийшла замужъ, тратить свої посагъ, а коли бы мала власні добра, то и тихъ половину на скарбъ пануючого. Супружество таке має бути розлучене, а дѣти зъ такого противзаконного супружества мають уважати ся неправильни. Тому не можуть они наслѣдувати майна. Мужъ, въ такій способъ розлученій, не буде до жадныхъ урядовъ припущеній. А хто бы зъ одною жѣнкою мавъ дѣти, а ѡднакъ ѿженівъ ся зъ спородненою, тодѣ такій, ѡзваний до суду, тратить власть розказуючого въ своїхъ добрахъ; его добра мають бути ѡданії сыномъ зъ першої жѣнки або внукамъ; лише поживу и одніє дѣстає такій отець або мати ѡдъ своїхъ дѣтей. Коли бы однакъ сукровій безъ свѣдомості о спокревиці побрались и на се присягли, то виравдѣ майна не тратять и дѣти уважають ся за правій, однакъ они самі мусѣти бути розлученій (С. V. 20.).

Заказу однакъ супружества на підставѣ cognatio spiritualis, якій є въ Кормчой Кнізѣ, нема въ Статутѣ. Въ Кормчой Кнізѣ звучать сї §§, закаючій супружество зъ похрестными, такъ: „**Иже поимеши къмъ свою женѣ, по законѣ людскомъ носа обѣхъ ограждати, и разлучити сѧ**“. А другій заказъ такій: „**Иже діцеръ свою поиметъ отъ святого креція, сѧть тотъ же по людскомъ законѣ, иакоже и къмомъ, иакоже прежде рѣхомъ, тако же и казнъ**“.

10. На закочене належить ще згадати про закаъ супружества мѣжъ перебівними станами. Въ цѣлому давнімъ рускому законодательству, одновѣдно до тодѣшніхъ понять и поглядівъ на значеніе человѣка, зависяче ѡдъ его стану шляхотскаго, вольного чи невольного, подѣль людей на касты одграває велику ролю, о чомъ могли мы вже передше переконати ся, коли була бесѣда о убійствѣ. Такъ ото и на заключуваніе супружествъ мѣжъ неоднаковими кастами мусѣли бути певні постановы.

И такъ въ Статутѣ (С. V. 12.) выразно сказано, що сли бы вдова шляхотска, посѣдаюча майно отцѣвске, безъ дозволу спородненіхъ поїшла замужъ за человѣка простого, така вдова має бути ѡдъ майна ѿсуджена. Ту належить додати, що въ загалѣ и дѣвицямъ (А. IV. 11.) не вѣльно було

¹⁾ Соборъ тридентскій ограничиває лише на 1. поколѣння.

безъ волѣ родичѣвъ за кого-будь выйти замужъ, хиба эъ утра-
тою посагу. Въ томъ зглѣдѣ законы рускы не давали жен-
щины, хотѣ бы самостойнѣй вдовѣ, нѣякои волѣ.

И. Кокорудз.

Константина Францовица Ухачь-Охоровича.

(ПОСМЕРТНА ЗГРАДКА).

Тяжко сумну звѣстку одобришъ я 31. Марця сего року: талановитыи и широкіи патріоти украинскій К. Ф. Ухачь-Охоровичъ, чоловѣкъ зовѣсь ще молодый, умеръ несподѣваною смертю. Покойный бувъ родомъ изъ Подольской губерніи и походивъ изъ заможнѣй украинско-польскихъ шляхты, але зъ-малку це, не вважаючи на шляхетске выховане, всѣ симпатії его горюли ся до простого украинскаго люду. Си симпатії що-далѣше ставали все дужими; врештѣ онъ всею душою пригорнувъ ся до Украины, и мусивъ навѣть черезъ се бдакнути ся ѿѣ своихъ родичѣвъ, котріи не зрозумѣли правдивыхъ его бажаній.

Покойный винѣ ся въ гімназіѣ, а потѣмъ два чи три роки бувъ студентомъ высшои агрономической школы (Петровско-Розумовекон хлѣборобной Академіи въ Москвѣ), ѡдѣлъ выишовшъ въ 1880. роцѣ, не маши достатку добути курсу. Зъ того часу онъ зновъ оселивъ ся на Українѣ и працювалъ тутъ до смерти. Спершу онъ бувъ секретаремъ „Киевской Старинѣ“ и запомагавъ редакцію не только яко сескетарь, а и працями своими по исторіи и етнографії Украины, зъ которыхъ я памятаю двѣ: Про судъ надъ Гайдамаками въ Коднѣ и про кобзаря Остапа Вересая; останнія була надрукована тежъ по украински въ „Дѣлѣ“ за 1883. роцъ. Тамъ же въ „Дѣлѣ“ и за той-же роцъ (ч. 78) надруковано сего доинъ зъ Украины „Про исторію могилы Т. Шевченка“. Потѣмъ онъ бувъ управителемъ украинской драматичной трупы п. Старницкого, а останніи два роки працювалъ надъ статистикою и вкупѣ зъ іншими земскими статистиками написавъ Сумскій и Богодуховскій повѣсты Харьковской губ., и Александровскій повѣстъ Херсонской губ. Покойничивъ тутъ, онъ поѣхавъ для такои-жъ самони работы въ Тирасполь; по дорозѣ завитая до своего брата, и того-жъ самого дня, якъ прибувъ до него, зъ невѣдомои досѣ причини, несподѣвано вмеръ бѣдолаха. Покойный бувъ доволѣ освѣтнѣй чоловѣкъ, знатъ добра исторію и литературу Украины и до того бувъ вѣдати до поэзіи и малярства. Зъ его малюнкѣвъ вѣдома „Могила Т. Шевченка“, надрукована въ журналѣ „Історический Вѣстникъ“ за 1885 роцъ, кн. 5, вкупѣ зъ его-жъ таки статею подѣ тою самою назвою. Зъ поэзіей его надруковано сѣль въ украинскому зборнику „Нива“ на 1885. роцъ, але писавъ онъ чимало; знаю тежъ, що онъ написавъ гарну поэвѣсть „Казало лихо — добра не буде“, зъ котори маю переробити драму. Сподѣвасось, що его товарищ статистики, зъ котрими онъ завждѣ бувъ у доброй злагодѣ и дружбѣ, зробляти все, чого вимагає ѿѣихъ и спільнѣ дѣло и дружба: зберуть и збережутъ всѣ литературнї и маларскї працї свого товариша, щобъ, коли-тамъ можна буде, вивити ихъ на свѣтъ Божій и помянути покойного. Такихъ людей, якъ бувъ покойный, що всю душу свою прихиляютъ до рѣдкаго дѣла, у насъ не багато, и тымъ бльше намъ годить ся шанувати ихъ память.

Миръ праҳу твоему, добрый козаче! Нехай згадка про тебе живить и змѣцяне вѣхъ, кому дорога доля нашої Українѣ.

М. Комаръ.

21. Квітня, 1885. р.

ДРОБНИ ВѢСТИ ЗЪ ЛІТЕРАТУРЫ И НАУКИ.

До біографії Митрофана Александровича (Митра Олельковича). Митрофанъ Александровичъ родивъ ся въ селѣ Калитѣ Остерскаго повѣста Черніговской губерніи. Выховане отримавъ въ артилерійскому кадетскому корпусу въ Петербурзѣ, ѡдѣлъ выишовшъ зъ рангою офицера. Алежъ у военій службѣ остававъ ся не довго; незабаромъ, иокинувши єї, онъ осѣвъ

на батьківской оселѣ въ Калитѣ, де займавъ ся господарствомъ и литературою. Ще бувши въ Петербурзѣ молодымъ офицеромъ онъ познакомивъ ся зъ українською громадою, що скуплялась тамъ била редакція „Основы“ и почавъ друковати въ сому журналѣ свои талановити повѣсти: „Антонъ Михайлович Таньскій“), „Три папы“, „Прокурка“, „Пляція“, „Пожежа“ и т. д. Живучи въ селѣ ѿѣ склавъ себѣ чималу ббліотеку, и залишивши беллетристику взявъ ся до историчной працѣ. — Онъ зложивъ дуже докладно, простудивши всѣ вѣдомій тодѣ жерела и освѣтившись ихъ здоровою историчною критикою, „Гетьманство Дорошенка“ (властиве 4 перші роки сего гетьманства) и надрюковавши сю прощю изъ журналія „Вѣстникъ Западной Россії“, що видаставъ ся тодѣ въ Вильнѣ. Тымъ часомъ особистій дѣла М. Александровича зложились такъ, що онъ на довго покинути музѣвъ литературу и занять ся урядовою службою. Онъ принялъ мѣсце мирового посередника въ Минській губернії и багато потрудивъ ся надъ урегулюванемъ викуни селянськихъ грунтобѣвъ, дуже широ боронючи интересовъ селянськихъ. Вернувшись лѣтъ черезъ шѣсть до дому, Александровичъ заставивъ нову реформу: вводилось тодѣ въ Черніговщинѣ земство (се-бѣ то автономичній зарядъ мѣсцевими генеральскими односинами) — онъ узвѣвъ горячій удѣль въ організації земства, и депутатами ѿѣ селянъ та козаковъ вибраныи бувъ головою Остерскаго земства. — Урядъ сей близъ новинъ роцівъ 6 чи 7. — Публична дѣяльность не зваше обходилася ему спокійно и не завше удавалось ему здержатися на грунтѣ зовѣсь легальнѣвъ; поволѣ загальна чутка про его дѣяльності ставала все бльше и бльше не вигодною для него. Самъ Александровичъ мабуть почувавъ, що не всякий дѣлъ свои може оправдити передъ судомъ своихъ давніхъ знайомихъ и поволѣ ставъ остронятися ѿѣ колишнїхъ своихъ приятелѣвъ. Наконецъ въ 1880 роцѣ въ наслѣдку ревизії сенатора Половцева въ Остерскому земству найшлися якісь чималі непорядки и Александровичъ музѣвъ залишили свїй урядъ. Онъ звернувъ ся зновъ до літературної працѣ и видає дуже оправдану монографію „Остерскій уѣздъ — частина I. — історія Остерщины до 1669 року“ въ Кіевѣ 1881. — Другои частина сієї працѣ ему не довелося вже докончити. Нерівний розстрѣй ѿѣ службеної неудачѣ и соромъ передъ опинюю бльше інтелігентної частини товариства не давали ему спокою — годѣ вже було заспокойтися літературною або науковою працею. Онъ то кидавъ ся сердито, то входивъ въ апатію, то збиравъ ся ћхати до Гішиннї шукати смерти въ ворохобнѣ. Найшовъ онъ єї скорше якъ думавъ. Приїхавши въ Кіевъ підъ впливомъ суму и жалю, онъ вискочивъ въ ночі зъ бокна свого номера зъ другого поверху и знайдений бувъ на другій день вже безъ душѣ. Такъ сумно закончилась жите чоловѣкъ дуже талановитый и вбояній въ жите зъ великомъ запасомъ морального почуття. — Въ іншому часѣ, при іншихъ обставинахъ супѣльныхъ онъ-бы ставъ красою своєї літературни и науки — теперъ-же приходить ся спогадати про Митра Олельковича якъ про змарновану велику силу, що не мала простору, щобъ розвинутися и запоневѣржалася въ мизерному щоденому житю.

Александровичъ владѣвъ немалымъ запасомъ знаній: онъ дуже добре знає літературу: россійску, польску и французку, богато читавъ и мавъ чимало спеціальнихъ вѣдомостей; права, трохи раптовно кидавъ ся онъ ѿѣ природничихъ наукъ до історіи, ѿѣ исторії до беллетристики и т. д. Найбльше часу посвятивъ онъ студіямъ надъ історію французкої революції: сей епізодъ сучасної історії звязавъ онъ такъ докладно, що неразъ дивувавъ своїхъ приятелѣвъ памятю подробиць. Такъ онъ могъ розказати протоколы всѣхъ засѣдань народового зборія и конвенту и перелѣгти всѣ мови зъ ихъ змѣстомъ на кожному засѣданні, могъ дати докладній біографії всѣхъ дѣячѣвъ французкихъ 1780—1799 роцівъ и т. д. — Р.

* Александровичъ по матері бувъ правнукомъ кіевскаго козацкаго полковника Антона Таньскаго и его жінки Параски Семеновны, доньки звѣстного Семена Паця.

Одповѣдає за редакцію: Д-ръ Омелянъ Калитовскій.